

॥प्रथमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे प्रथमः प्रश्नः॥

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति स तपोऽतप्यत् स सर्पनंसृजत् सोऽकामयत प्रजाः सृजेयेति स द्वितीयंमतप्यत् स वयाऽस्यसृजत् सोऽकामयत प्रजाः सृजेयेति स तृतीयंमतप्यत् स एतं दीक्षितवादमंपश्युत्तमवदत्ततो वै स प्रजा असृजत् यत्पस्तुस्वा दीक्षितवादं वदति प्रजा एव तद्यजमानः (१)

सृजते यद्वै दीक्षितोऽमेध्यं पश्यत्यपास्माद्विक्षा क्रामति नीलंमस्य हरो व्येत्यबद्धं मनो दिरिद्वं चक्षुः सूर्यो ज्योतिषाऽः श्रेष्ठो दीक्षे मा मा हासीरित्याहू नास्माद्विक्षाऽपं क्रामति नास्य नीलं न हरो व्येति यद्वै दीक्षितमंभिवर्षण्टि दिव्या आपोऽशान्ता ओजो बलं दीक्षां (२)

तपोऽस्य निर्मन्त्युद्तीर्बलं धूत्तोजो धत् बलं धत् मा मै दीक्षां मा तपो निर्विधिष्टेत्याहृतदेव सर्वमात्मन्यते नास्योजो बलं न दीक्षां न तपो निर्मन्त्यग्निर्वेदीक्षितस्य देवता सोऽस्मादेतरहि तिर इव यग्हि याति तर्मश्वरः रक्षाऽसि हन्तोर्- (३)

भद्रादभि श्रेयः प्रेहि बृहस्पतिः पुरएता तै अस्त्वित्योह ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिस्तमेवान्वारंभते स एन् सं पारयत्येदमंगन्म देवयज्ञनं पृथिव्या इत्याह देवयज्ञन् हौष पृथिव्या अगच्छति यो यजते विश्वे देवा यदजुषन्त् पूर्व इत्याह विश्वे हैतद्वेवा जोषयन्ते यद्वाह्यणा ऋख्यामाभ्यां यजुषा सन्तरन्त इत्याहर्ख्यामाभ्याः हौष यजुषा सन्तरंति यो यजते रायस्पोषेण समिषा मदेमेत्याहाऽशिषमेवैतामा शास्ते॥ (४)

यजमानो दीक्षाः हन्तोत्राह्युणाश्वर्तुविश्वशतिश्च॥ ४॥

[४]

एष तै गायत्रो भाग इति मे सोमाय ब्रूतादेष ते त्रैष्टुभो जागतो भाग इति मे सोमाय ब्रूतच्छन्दोमानाः साम्राज्यं गच्छति मे सोमाय ब्रूताद्यो वै सोमः राजान् साम्राज्यं लोकं गमयित्वा क्रीणाति गच्छति स्वानाः साम्राज्यं छन्दाऽसि खलु वै सोमस्य राजः साम्राज्यो लोकः पुरस्ताथ्सोमस्य क्रुयादेवमभि मन्त्रयेत् साम्राज्यमेवै- (५)

न लोकं गमयित्वा क्रीणाति गच्छति स्वानाः साम्राज्यं यो वै तानूनप्रस्य प्रतिष्ठावेद प्रत्येव तिष्ठति ब्रह्मवादिनो वदन्ति न प्राशजन्ति न जुहूत्यथ कं तानूनत्रं प्रतिं तिष्ठतीति

प्रजापतौ मनसीति ब्रूयात् त्रिरवं जिग्रेत्प्रजापतौ त्वा मनसि जुहोमीत्येषा वै तानुनप्रस्य प्रतिष्ठा य एवं वेद प्रत्येव तिष्ठति यो (६)

वा अंधर्योः प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति यतो मन्येतानभिक्रम्य होष्यामीति तत्तिष्ठन्ना श्रावयेदेषा वा अंधर्योः प्रतिष्ठा य एवं वेद प्रत्येव तिष्ठति यदभिक्रम्य ज्ञुहोयात्प्रतिष्ठायां इयात्तस्मांस्थमानन्त्र तिष्ठता होतव्यं प्रतिष्ठित्ये यो वा अंधर्योः स्वं वेद स्ववानेव भवति सुग्वा अस्य स्वं वायुव्यमस्य (७)

स्वं चम्सौऽस्य स्वं यद्वायव्यं वा चमसं वाऽन्वारभ्याऽश्रावयेष्वादियात् तस्मादन्वारभ्याऽश्राव्युङ् स्वादेव नैति यो वै सोममप्रतिष्ठाप्य स्तोत्रमुपाकुरोत्प्रतिष्ठितः सोमो भवत्यप्रतिष्ठितः स्तोमोऽप्रतिष्ठितान्युक्थान्यप्रतिष्ठितो यजमानोऽप्रतिष्ठितोऽधर्युर्वायव्यं वै सोमस्य प्रतिष्ठा चम्सौऽस्य प्रतिष्ठा सोमः स्तोमस्य स्तोमं उक्थानां ग्रहं वा गृहीत्वा चमसं वोत्रीयं स्तोत्रमुपाकुर्यात्प्रत्येव सोमङ् स्थापयन्ति प्रति स्तोमं प्रत्युक्थानि प्रति यजमानस्तिष्ठति प्रत्यधर्युः॥ (८)

एव तिष्ठति यो वायव्यमस्य ग्रहं वैकानविशृणिश्च॥ [२]

यज्ञं वा एतस्मभरन्ति यथसोमक्रयण्यै पुदं यज्ञमुखं हविर्धने यरहि हविर्धने प्राचीं प्रवर्तयेयुस्तरहि तेनाक्षमुपाञ्चाद्यज्ञमुख एव यज्ञमनु सं तनोति प्राश्ममन्त्रिं प्रहरन्त्युत्पलीमा नयन्त्यन्वनाऽसि प्र वर्तयन्त्यथ वा अस्यैष धिष्ठियो हीयते सोऽनु ध्यायति स ईश्वरो रुद्रो भूत्वा (९)

प्रजां पशून् यजमानस्य शमयितोर्यरहि पुशुमार्पीतमुदश्च नयन्ति तरहि तस्य पशुश्रपणः हरेत्तेनैवैन भागिनं करोति यजमानो वा आहवनीयो यजमानं वा एतद्वि कर्षन्ते यदाहवनीयोत्पशुश्रपणः हरन्ति स वैव स्यान्त्रिमन्यं वा कुर्याद्यजमानस्य सात्मत्वाय यदि पशोरवदानं नशेदाज्यस्य प्रत्यारब्यायमवं द्येथसैव ततः प्रायश्चित्तिर्ये पशुं विमधीरन् यस्तान्कामयेतार्तिमार्च्छयुरिति कुविदङ्गेति नमोवृक्तिवत्यर्चाऽग्नीघ्रे ज्ञुहोयात्रमोवृक्तिमेवैषां वृक्ते ताजगार्तिमार्च्छन्ति॥ (१०)

भूत्वा ततः वैद्विशृणिश्च॥ [३]

प्रजापतेर्जायमानाः प्रजा जाताश्च या इमाः। तस्मै प्रति प्र वैदय चिकित्वा अनु-

मन्यताम्। इमं पुशं पशुपते ते अद्य बृन्नास्यंगे सुकृतस्य मध्ये। अनु मन्यस्व सुयजा यजाम् जुष्टे देवानां मिदमंस्तु हव्यम्। प्रजानन्तः प्रति गृहन्ति पूर्वे प्राणमङ्गेभ्यः पर्याचरन्तम्। सुवर्गं याहि पुथिर्भिर्देवयानैरोषधीषु प्रति तिष्ठा शरीरैः। येषामीशो (११)

पशुपतिः पशूनां चतुर्पदामुत च द्विपदाम्। निष्कीर्तोऽयं यज्ञियं भागमेतु रायस्पोषा यजमानस्य सन्तु। ये बध्यमानमनु बध्यमाना अभ्यैक्षन्त मनसा चक्षुषा च। अग्निस्तां अग्रे प्र मुमोक्षु देवः प्रजापतिः प्रजयां संविदानः। य आरण्याः पशवौ विश्वरूपा विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। वायुस्तां अग्रे प्र मुमोक्षु देवः प्रजापतिः प्रजयां संविदानः। प्रमुच्चमानाः (१२)

भुवनस्य रेतो गातुं धत्त यजमानाय देवाः। उपाकृत शशमानं यदस्थाञ्जीव देवानामप्येतु पाथः। नानां प्राणो यजमानस्य पुशुनां यज्ञो देवेभिः सुह देवयानः। जीवं देवानामप्येतु पाथः सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः। यत्पशुर्मायुमकृतोर्वा पद्मिराहुतो। अग्निर्मा तस्मादेनसो विश्वामुश्चत्वं हंसः। शमितार उपेतनं यज्ञं (१३)

देवेभिरन्वितम्। पाशात्पशुं प्र मुच्चत बन्धाद्यजपतिं परि। अदितिः पाशं प्र मुमोक्षेत नमः पशुभ्यः पशुपतये करोमि। अरातीयन्तमधरं कृणोमि यं द्विष्पस्तस्मिन्प्रति मुश्चामि पाशम्। त्वामु ते दधिरे हव्यवाहृ शृतं कर्तारमुत यज्ञियं च। अग्ने सदक्षः सतनुरुहि भूत्वाऽथं हव्या जातवेदो जुषस्व। जातवेदो वृपयां गच्छ देवान्त्वं हि होता प्रथमो बृभूथं घृतेन त्वं तनुवौ वर्धयस्व स्वाहाकृत हुविरंदन्तु देवाः। स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा॥ (१४)

इशो प्रमुच्चमाना यज्ञन्त्वं पोऽश च॥४॥ [४]

प्रजापत्या वै पशवस्तेषां रुद्रोऽधिपतिर्यदिताभ्यामुपाकरोति ताभ्यामेवैनं प्रतिप्रोच्या लंभत आत्मनोऽनांत्रस्काय द्वाभ्यामुपाकरोति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्या उपाकृत्यु पश्च जुहोति पाङ्कः। पशवः पशूनेवाव रुन्धे मृत्यवे वा एष नीयते यत्पशुस्तं यदन्वारभेत प्रमायुक्तो यजमानः स्यान्नानां प्राणो यजमानस्य पशुनेत्याह व्यावृत्यै (१५)

यत्पशुर्मायुमकृतेति जुहोति शान्त्यै शमितार उपेतनेत्याह यथायजुरेवैतद्वपायां वा आहियमाणायामग्रेमेधोऽपि क्रामति त्वामु ते दधिरे हव्यवाहुमिति वपामुभि जुहोत्यग्रेवेव मेधमव रुन्धेऽथो शृतत्वाय पुरस्ताऽस्वाहाकृतयो वा अन्ये देवा उपरिषदास्वाहाकृतयोऽन्ये

स्वाहा॑ देवेभ्यो॒ देवेभ्यः॒ स्वाहेत्युभितो॑ वृपां॒ जुहोति॒ तानेवोभया॑न्वीणाति॥ (१६)

वाचूत्था॑ अभितो॑ वृपां॒ पञ्च॑ च॥२॥

[५]

यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरत्या॑ देवता॑भ्यो॑ वृश्यते॑ पापीयान्ववति॑ यो यथादेवतं न देवता॑भ्यो॑ आ॑ वृश्यते॑ वसीयान्ववत्याम्नेय्यर्चार्ग्नी॑प्रमभि॑ मृश्वैष्णव्या॑ हंविर्धन्मान्मन्त्रेया॑ स्मृचो॑ वायव्यंया॑ वायव्या॑न्वैद्विद्या॑ सदो॑ यथादेवतमेव॑ यज्ञमुप॑ चरति॑ न देवता॑भ्यो॑ आ॑ वृश्यते॑ वसीयान्ववति॑ युनजिमि॑ ते॑ पृथिवी॑ ज्योतिषा॑ सुह॑ युनजिमि॑ वायुमन्तरिक्षेण (१७)

ते॑ सुह॑ युनजिमि॑ वाच॑ सुह॑ सूर्येण॑ ते॑ युनजिमि॑ तिस्रो॑ विपृच॑ सूर्यस्य॑ ते॑। अग्निर्देवता॑ गायत्री॑ छन्दं॑ उपांशोः॑ पात्रमसि॑ सोमो॑ देवता॑ त्रिष्टुप्छन्दो॑ऽन्तर्यामस्य॑ पात्रमसीन्द्रो॑ देवता॑ जगती॑ छन्दं॑ इन्द्रवायुवोः॑ पात्रमसि॑ बृहस्पतिदेवता॑ऽनुष्टुप्छन्दो॑ मित्रावरुणयोः॑ पात्रमस्युश्विनौ॑ देवता॑ पुङ्किश्छन्दो॑श्विनोः॑ पात्रमसि॑ सूर्यो॑ देवता॑ बृहती॑ (१८)

छन्दः॑ शुक्रस्य॑ पात्रमसि॑ चन्द्रमा॑ देवता॑ सुतोबृहती॑ छन्दो॑ मन्त्रिनः॑ पात्रमसि॑ विश्वे॑ देवा॑ देवतोष्णिहा॑ छन्दं॑ आग्रयुणस्य॑ पात्रमसीन्द्रो॑ देवता॑ कुकुच्छन्दं॑ उक्थानां॑ पात्रमसि॑ पृथिवी॑ देवता॑ विराद्धन्दो॑ ध्रुवस्य॑ पात्रमसि॑॥ (१९)

अन्तरिक्षेण॑ बृहती॑ त्रयस्मि॑ शाच॥३॥

[६]

इष्टर्गो॑ वा अंधुर्युर्यजंमानस्येष्टर्गः॑ खलु॑ वै॑ पूर्वोऽर्षः॑ क्षीयत आसुन्यान्मा॑ मन्त्रात्पाहि॑ कस्याश्विदभिशस्त्या॑ इति॑ पुरा प्रातरनुवाकाज्ञुहयादात्मनं॑ एव॑ तदेष्वर्युः॑ पुरस्ताच्छर्म॑ नह्यते॑ ज्ञात्यै॑ संवेशाय॑ त्वोपवेशाय॑ त्वा॑ गायत्रियाश्विष्टुभो॑ जगत्या॑ अभिभूत्यै॑ स्वाहा॑ प्राणापानानौ॑ मृत्योर्मा॑ पातु॑ प्राणापानानौ॑ मा॑ मा॑ हासिष्टं॑ देवतासु॑ वा॑ एते॑ प्राणापानयोर्-॑ (२०)

व्यायच्छन्ते॑ येषां॑ सोमः॑ समृच्छते॑ संवेशाय॑ त्वोपवेशाय॑ त्वेत्याहृ॑ छन्दां॑सि॑ वै॑ संवेश॑ उपवेशश्छन्दो॑भिरेवास्य॑ छन्दां॑सि॑ वृड़े॑ प्रेतिवन्त्याज्यानि॑ भवन्त्युभिजित्यै॑ मरुत्वती॑ प्रतिपदो॑ विजित्या॑ उभे॑ बृहद्रथन्तरे॑ भेतत॑ इयं॑ वाव॑ रथन्तरमसौ॑ बृहदाभ्यामै॑वैनमन्तरैत्युद्य॑ वाव॑ रथन्तरं॑ श्वो॑ बृहदेवायाश्वादेवैनमन्तरैति॑ भूतं॑ (२१)

वाव॑ रथन्तरं॑ भविष्यद्बृहद्बृताचैैवैन॑ भविष्यतश्चान्तरैति॑ परिमितं॑ वाव॑ रथन्तरमपरिमितं॑ बृहत्परिमिताचैैवैनमपरिमिताच्चान्तरैति॑ विश्वामित्रजमदग्नी॑ वसिष्ठेनास्पर्धतां॑ स॑ एतज्ञमदग्निर्विहव्यं॑मपश्यते॑ वै॑ स॑ वसिष्ठस्येन्द्रियं॑ वीर्यमवृङ्गं॑ यद्विहव्य॑ शस्यते॑

इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृक्षे यस्य भूयाऽसो यज्ञक्रतव् इत्याहुः स देवता वृक्षं इति यद्यग्निष्ठोमः सोमः पुरस्ताथस्यादुक्ष्यं कुर्वीत् यद्युक्ष्यं स्यादतिरात्रं कुर्वीत यज्ञक्रतुभिरेवास्य देवता वृक्षः वर्सीयान्वति॥ (२२)

प्राणापानयोर्भूतं वृक्षऽतिविश्वातिश्च॥ ३॥

[७]

निग्राम्यः: स्थ देवश्रुत आयुर्मे तर्पयत प्राणं मे तर्पयतापानं मे तर्पयत व्यानं मे तर्पयत् चक्षुर्मे तर्पयत् श्रोत्रं मे तर्पयत् मनो मे तर्पयत् वाचं मे तर्पयताऽऽत्मानं मे तर्पयताङ्गानि मे तर्पयत् प्रजां मे तर्पयत् पशून्मे तर्पयत् गृहान्मे तर्पयत् गुणान्मे तर्पयत् सुर्वर्गेण मा तर्पयत् तर्पयत् मा (२३)

गुणं मे मा वि तृष्णोपधयो वै सोमस्य विशो विशः खलु वै राज्ञः प्रदातोरीश्वरा ऐन्द्रः सोमोऽर्वावृधं वो मनसा सुजाता ऋतप्रजाता भग इद्वः स्याम। इन्द्रैण देवीर्वारुधः संविदाना अनु मन्यन्ताऽस्य विद्याहौषधीभ्य एवैनुऽस्य विशः स्वायै विशः स्वायै देवतायै निर्याच्याभि षुणोति यो वै सोमस्याभिषूयमाणस्य (२४)

प्रथमोऽशुः स्कन्दति स ईश्वर इन्द्रियं वीर्यं प्रजां पशून् यजमानस्य निरहन्तोस्तमभि मन्त्रयेताऽऽ माऽऽस्कान्धसुह प्रजयो सुह रायस्पोषेणन्द्रियं मे वीर्यं मा निर्वधीरित्याशिषप्रवैतामा शास्त इन्द्रियस्य वीर्यस्य प्रजायै पशूनामनिर्घाताय द्रुपसश्वस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः। तृतीयं योनिमनु सुश्वरन्तं द्रुपसं जुहोम्यनु सुप्त होत्राः॥ (२५)

तुर्पयत माभिषूयमाणस्य यश्च दशं च॥ ३॥

[८]

यो वै देवान्देवयशसेनार्पयति मनुष्यान्मनुष्ययशसेन देवयशस्येव देवेषु भवति मनुष्ययशसी मनुष्येषु यान्माचीनमाग्रयुणाद् ग्रहान्यृहीयात् तानुपाऽशु गृहीयाद्यानुर्ध्वाऽस्तानुपद्विमतो देवानेव तदेवयशसेनार्पयति मनुष्यान्मनुष्ययशसेन देवयशस्येव देवेषु भवति मनुष्ययशसी मनुष्येषुग्निः प्रातःसवने पात्वस्मान् वैश्वानरो मंहिना विश्वशाम्भूः। स नः पावुको द्रविणं दधा- (२६)

त्वायुष्मन्तः सहभक्षाः स्याम। विश्वे देवा मरुत इन्द्रौ अस्मानस्मिन्द्वितीये सवने न जंह्युः। आयुष्मन्तः प्रियमेषां वदन्तो वृय देवानाऽसुमतौ स्याम। इदं तृतीयः

सर्वं न कवीनामृतेन् ये चंमुसमैरयन्ता ते सौधन्वनाः सुवरानशानाः स्विष्टि नो अभि वसीयो नयन्तु। आयतं नवतीर्वा अन्या आहुतयो हूयन्तेऽनायतना अन्या या आधारवतीस्ता आयतं नवतीर्या: (२७)

सौम्यास्ता अनायतना ऐन्द्रवायवमादायोऽधारमा घारयेदध्वरो यज्ञोऽयमस्तु देवा ओषधीभ्यः पशवे नो जनाय विश्वस्मै भूतायाध्वरोऽसि स पिंच्वस्व घृतवद्वेव सोमेति सौम्या एव तदाहुतीरायतं नवतीः करोत्यायतं नवान्ववति य एवं वेदाथो द्यावापृथिवी एव घृतेन व्युनत्ति ते व्युत्ते उपजीवनीयै भवत उपजीवनीयौ भवति (२८)

य एवं वेदैष ते रुद्र भागो यं निरयाचथास्तं जुषस्व विदेगौपत्यः रायस्पोषः सुवीर्यः संवध्सरीणाः स्वस्तिम्। मनुः पुत्रेभ्यो दायं व्यभजत्थस नाभानेदिष्ठं ब्रह्मचर्यं वसन्तं निरभजत्थस आगच्छुथ्सोऽब्रवीत्कथा मा निरभागिति न त्वा निरभाक्षुमित्यब्रवीदङ्गिरस इमे सत्तमांसते ते (२९)

सुवर्गं लोकं न प्र जानन्ति तेभ्य इदं ब्राह्मणं ब्रूहि ते सुवर्गं लोकं यन्तो य एषां पशवस्ताः स्ते दास्यन्तीति तदैभ्योऽब्रवीत्ते सुवर्गं लोकं यन्तो य एषां पशव आसन्तानस्मा अददुस्तं पशुभिश्वरन्तं यज्ञवास्तौ रुद्र आगच्छुथ्सोऽब्रवीन्मम् वा इमे पशव इत्यदुर्वै (३०)

मह्यमानित्यब्रवीत्त्रै तस्य त ईशत् इत्यब्रवीद्यद्यज्ञवास्तौ हीयते मम् वै तदिति तस्माद्यज्ञवास्तु नाभ्यवेत्यः सोऽब्रवीद्यज्ञे मा भजाय ते पशूनाभि मःस्य इति तस्माएुतं मन्थिनः सः सावमजुहोत्ततो वै तस्य रुद्रः पशूनाभ्यमन्यत् यत्रैतमेवं विद्वान्मन्थिनः सः सावं जुहोति न तत्र रुद्रः पशूनभि मन्यते॥ (३१)

द्युपात्वायतं नवतीर्या उपजीवनीयौ भवति तेऽर्थे यत्रैतमेकांश च॥६॥ [१]

जुष्टै वाचो भूयासु जुष्टै वाचस्पतये देवि वाक्। यद्वाचो मधुमत्तस्मिन्मा धाः स्वाहासरस्वत्यै। क्रचा स्तोमः समर्धय गायत्रेण रथन्तरम्। बृहद्वायुत्रवर्तनि। यस्ते द्रुपस्सः स्कन्दति यस्ते अशुर्बाहुच्युतो धिषणयोरुपस्थात्। अध्वर्योर्वा परि यस्ते पवित्राथस्वाहांकृतुमिन्द्राय तं जुहोमि। यो द्रुपसो अशुः पतितः पृथिव्यां परिवापात् (३२)

पुरोडाशांत्करम्भात्। धानासोमामन्थिन इन्द्र शुक्राख्वाहांकृतुमिन्द्राय तं जुहोमि। यस्ते द्रुपसो मधुमाः इन्द्रियावान्वस्वाहांकृतः पुनरप्येति देवान्। दिवः पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षाख्वाहांकृतुमिन्द्राय तं जुहोमि। अध्वर्योर्वा क्रत्विजां प्रथमो युज्यते तेन्

स्तोमो योक्तव्यं इत्याहुर्वार्गंग्रेगा अग्रं एत्वज्जुगा देवेभ्यो यशो मयि दर्धती प्राणान्पुशुषु प्रजां मयि (३३)

च यजमाने चेत्याहु वाचमेव तद्यज्ञमुखे युनक्ति वास्तु वा एतद्यज्ञस्य क्रियते यद्वहान्नृहीत्वा बहिष्पवमानः सर्पन्ति परांश्चो हि यन्ति परांचीभिः स्तुवते वैष्णव्यर्चा पुनरेत्योपं तिष्ठते यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेवाकविष्णो त्वं नो अन्तमः शर्म यच्छ सहन्त्या प्रते धारा मधुश्वत उथसं दुहते अक्षितमित्याहु यदेवास्य शयानस्योपशुष्पति तदेवास्यैतेना प्याययति॥ (३४)

पुरिष्ठापालुजां मयि दुहते चतुर्दश च। ३॥ [१०]

अग्निना रथिमश्ववत्पोषमेव दिवेदिवे। यशसं वीरवत्तमम्॥ गोमाऽ अग्नेऽविमाऽ अश्वी यज्ञो नृवस्त्रखा सदुमिद्वर्पमृष्यः। इडांवा॒ एुषो अंसुर प्रजावान्दीर्घे रथिः पृथुबुधः सभावान्॥ आ प्यायस्व सं तैः॥ इह त्वष्टारमग्नियं विश्वरूपमुपं ह्वये। अस्माकंमस्तु केवलः॥ तत्रस्तुरीपमधं पोषयितु देवं त्वष्टर्विरंगणः स्यस्वा। यतो वीरः (३५)

कर्मण्यः सुदक्षो युक्तग्रावा जायते देवकामः। शिवस्त्वष्टरिहा गंहि विभुः पोष उत त्मनौ। यज्ञेयज्ञे न उदेवा। पिशङ्गरूपः सुभरो वयोधा: श्रुष्टी वीरो जायते देवकामः। प्रजां त्वष्टा वि प्यंतु नाभिमस्मे अथां देवानामप्येतु पाथः। प्रणो देव्या नो दिवः। पीपिवा॒ स॒ सरस्वतः स्तनुं यो विश्वदर्शतः। धुक्षीमहि प्रजामिषम्॥ (३६)

ये तैं सरस्व ऊर्मयो मधुमन्तो घृतश्वतः। तेषां ते सुम्रमीमहे। यस्य ब्रुतं पशवो यन्ति सर्वे यस्य ब्रुतमुपतिष्ठन्तु आपः। यस्य ब्रुते पुष्टिपतिर्निविष्टस्तः सरस्वन्तमवसे हवेम। दिव्यः सुपूर्णं वयसं बृहत्तमपां गर्भं वृषभमोषधीनाम्। अभीपतो वृष्ण्या तर्पयन्तु त ए सरस्वन्तमवसे हवेम। सिनीवालि पृथुष्टुके या देवानामसि स्वसां। जुषस्वं हुव्य- (३७)

माहृतं प्रजां देवि दिदिष्टि नः। या सुपाणिः स्वङ्गुरिः सुषूमा बहुसूवरी। तस्यै विशपत्रियै हुविः सिनीवाल्यै जुहोतन। इन्द्रं वो विश्वतस्परीन्द्रं नरः। असिंतवर्णं हरयः सुपूर्णा मिहो वसाना दिवमुत्पत्तन्ति। त आऽवंवृत्तन्यसदनानि कृत्वाऽऽदित्पृथिवी घृतैर्वृद्यते। हिरण्यकेशो रजसो विसारेऽहिर्धुनिर्वात इव धर्जीमान्। शुचिप्राजा उषसो (३८)

नवेदा यशस्वतीरपस्युवो न सत्याः। आ ते सुपर्णा अमिनन्त एवैः कृष्णो नौनाव वृषभो
यदीदम्। शिवाभिर्न स्मयंमानाभिरागात्पत्तन्ति मिहः स्तुनयन्त्युभ्रा। वाश्रेव विद्युन्मिमाति
वथसं न माता सिंघक्ति। यदेषां वृष्टिरसर्जिं। पर्वतश्चिन्महिं वृद्धो बिभाय दिवश्चिथ्सानुं
रेजत स्वने वं। यत्कीडंथ मरुत - (३९)

ऋषिमन्त आपं इव सुधियश्चो धवध्वे। अभि क्रन्द स्तुनय गर्भमा धां उदन्वता
परि दीया रथेन। दृतिः सु कर्षु विषितं न्यंश्च सुमा भवन्तुद्वतां निपादाः। त्वं त्या
चिदच्युताग्रे पशुर्न यवसे। धामा हु यत्ते अजर वना वृश्नन्ति शिक्षः। अग्ने भूरीणि तवं
जातवेदो देवं स्वधावोऽमृतस्य धाम। याश्च (४०)

माया मायिना विश्वमिन्व त्वे पूर्वीः सन्दधुः पृष्ठबन्धो। दिवो नो वृष्टिं मरुतो ररीच्व
प्र पिन्वत वृष्णो अश्वस्य धाराः। अवडितेन स्तनयिलुनेह्यपो निषिश्वन्नसुरः पिता नः।
पिन्वन्त्युपो मरुतः सुदानवः पयो घृतवंदिदर्थेष्वाभुवः। अत्यु न मिहे वि नयन्ति वाजिन्-
मुथसं दुहन्ति स्तुनयन्तुमक्षितम्। उदप्रुतो मरुतस्तां इयर्तु वृष्टिं (४१)

ये विश्वे मरुतो जुनन्ति। क्रोशाति गर्दा कन्यैव तुना पैरु तुञ्जाना पत्यैव जाया।
घृतेन द्यावापृथिवी मधुना समुक्षतु पयस्वतीः कृणुताऽप्यु ओषधीः। ऊर्जं च तत्र सुमृतिं
चं पिन्वथ यत्रा नरो मरुतः सिश्वथा मधुः। उदु त्यं चित्रम्। और्वभृगुवच्छुचिमप्रवानुवदा
हुवे। अग्निः संमुद्रवांससम्। आ सवः संवितुर्यथा भगस्येव भुजिः हुवे। अग्निः
संमुद्रवांससम्। हुवे वातस्वनं कविं पर्जन्यकन्द्युः सहः। अग्निः संमुद्रवांससम्॥ (४२)

वीर इपः हृव्यमुपस्तो मरुतश्च वृष्टि भगस्य द्वादश च॥ [१]

प्रजापतिरकामयतैष ते यज्ञं वै प्रजापतेर्जायमानः प्राजापत्या यो वा अयथादेवतमिष्ठगो निग्राम्याः स्यु यो वै देवा ज्योग्निना
रुथिमेकादशा॥ १॥

प्रजापतिरकामयत प्रजापतेर्जायमान् व्यायच्छन्ते महीमान्माया मायिनां द्विचत्वारिःशत्॥ ४२॥

प्रजापतिरकामयताग्निः संमुद्रवांससम्॥

हरिः ॐ॥

॥कृष्ण-यजुर्वदीय-तैत्तिरीय-संहितायां तृतीयकाण्डे प्रथमः प्रश्नः समाप्तः॥ ३-१॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

यो वै पवर्मानानामन्वारोहान् विद्वान् यजुतेऽनु पवर्मानाना रोहति न पवर्मानेभ्यो-
जवच्छिद्यते श्येनोऽसि गायुत्रछन्दा अनु त्वा रभे स्वस्ति मा सं पारय सुपुर्णोऽसि
त्रिष्टुप्छन्दा अनु त्वा रभे स्वस्ति मा सं पारय सधार्णसि जगतीछन्दा अनु त्वा रभे
स्वस्ति मा सं पारयेत्याहृते (१)

वै पवर्मानानामन्वारोहास्तान् य एवं विद्वान् यजुतेऽनु पवर्मानाना रोहति न
पवर्मानेभ्योऽवच्छिद्यते यो वै पवर्मानस्य सन्ततिं वेद सर्वमायुरेति न पुराऽयुषः प्र
मीयते पशुमान्वेवति विन्दते प्रजां पवर्मानस्य ग्रहां गृह्यन्तेऽथ वा अस्यैतेऽगृहीता
द्रोणकलुशा आधवनीयः पूतभृतान् यदगृहीत्वोपाकुर्यात्पवर्मान् वि (२)

च्छन्द्यात् तं विच्छिद्यमानमध्यर्थोः प्राणोऽनु विच्छिद्येतोपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये
त्वेति द्रोणकलुशमुभि मृशेदिन्द्राय त्वेत्याधवनीयं विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इति पूतभृतं
पवर्मानमेव तथसं तनोति सर्वमायुरेति न पुराऽयुषः प्रमीयते पशुमान्वेवति विन्दते
प्रजाम् (३)

पृते वि द्वितीयार्थशब्दः ३ ॥ [१]

त्रीणि वाव सवनान्यथं तृतीयः सवनुमवं लुम्पन्त्यनुशु कुर्वन्ते उपाशुः
हुत्वोपाशुपुत्रेऽशुमवास्य तं तृतीयसवनेऽपिसृज्याभि षुणुयाद्यदाप्यायर्थति
तेनाशुमद्यदभिषुणोति तेनर्जीषि सर्वाण्येव तथसवनान्यशुमन्ति शुक्रवन्ति सुमावंद्वीर्याणि
करोति द्वौ संमुद्रौ विततावजूर्यौ पुर्यावर्तेते जठरेव पादाः। तयोः पश्यन्तो अति
यन्त्यन्यमपश्यन्तः (४)

सेतुनाऽर्थं यन्त्यन्यम्। द्वे द्रघंसी सुतर्ती वस्तु एकः केशी विश्वा भुवनानि विद्वान्।
तिरोधायैत्यसितुं वसानः शुक्रमा दत्ते अनुहायं जार्यै। देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत् तदसुरा
अकुर्वत् ते देवा एतं मंहायुजमपश्यन्तमतन्वताऽग्निहोत्रं ब्रतमकुर्वत् तस्माद् द्वित्रतः स्याद्
द्विर्ह्यंग्निहोत्रं जुहृति पौर्णमासं यज्ञमग्नीषोमीय (५)

पशुमकुर्वत दाशर्य यज्ञमाग्नेयं पशुमकुर्वत वैश्वदेवं प्रातःसवनमकुर्वत वरुण-

प्रधासान्माध्यन्दिनः सवंनः साकमेधान्वितृयज्ञं त्र्यम्बकाऽस्तुतीयसवनमंकुर्वति
तर्मेषामसुरा यज्ञमन्ववाजिगाऽसन्तं नान्ववायुन्तेऽब्रुवन्नर्थवर्तव्या वा इमे देवा अभूत्त्रिति
तदध्वरस्याध्वरत्वं ततो देवा अभवन्प्यरासुरा य एवं विद्वान्सोमेन् यजते भवत्यात्मना
परास्य भ्रातृव्यो भवति॥ (६)

अपश्यन्तोऽग्रीषोमीयमात्मना परा त्रीणि च॥३॥

[२]

परिभूरग्निं परिभूरिन्द्रं परिभूर्विश्वान् देवान्परिभूर्माऽसुह ब्रह्मवर्चसेन स नः पवस्व शं
गवे शं जनाय शमर्वते शः राजुन्नोषधीभ्योऽच्छिन्नस्य ते रयिपते सुवीर्यस्य रायस्पोषस्य
ददितारः स्याम। तस्य मे रास्व तस्य ते भक्षीय तस्य त इदमुमृजो। प्राणाय मे वर्चोदा
वर्चसे पवस्वापानाय व्यानाय वाचे (७)

दक्षक्रतुभ्यां चक्षुभ्यां मे वर्चोदौ वर्चसे पवेथाऽश्रोत्रायाऽत्मनेऽङ्गैःभ्य आयुषे वीर्याय
विष्णोरिन्द्रस्य विश्वेषां देवानां जठरमसि वर्चोदा मे वर्चसे पवस्व कोऽसि को नाम् कस्मै
त्वा काय त्वा यं त्वा सोमेनातीतृपुं यं त्वा सोमेनामीमदः सुप्रजाः प्रजयाभूयासः
सुवीरो वीरैः सुवर्चो वर्चसा सुपोषः पोषैर्विश्वैःभ्यो मे रूपेभ्यो वर्चोदा - (८)

वर्चसे पवस्व तस्य मे रास्व तस्य ते भक्षीय तस्य त इदमुमृजो। ब्रूपूषन्नवैक्षेतैष
वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृसो भूत्याऽभि पंवते
ब्रह्मवर्चसकामोऽवैक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृसो
ब्रह्मवर्चसेनाभि पंवत आमयाव्य- (९)

वैक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृस आयुषाऽभि
पंवतेऽभिचरन्नवैक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं
तृसः प्राणापानाभ्यां वाचो दक्षक्रतुभ्यां चक्षुभ्याऽश्रोत्रायामात्मनोऽङ्गैःभ्य आयुषोऽन्तर्भृति
ताजक्प्रधन्वन्ति॥ (१०)

वाचे रूपेभ्यो वर्चोदा आमयावी पञ्चत्वारि४शत्ता॥४॥

[३]

स्फः स्वस्तिर्विघ्नः स्वस्तिः परशुर्वेदिः परशुर्णः स्वस्तिः। यज्ञिया यज्ञकृतः स्थ ते
माऽस्मिन् यज्ञ उप हृयध्वमुप मा द्यावापृथिवी हृयेतामुपास्तावः कलशः सोमो अग्निरूप
देवा उप यज्ञ उप मा होत्रा उपहृवे हृयन्तां नमोऽग्रये मखुष्टे मखस्य मा यशो-

अर्यादित्याहवनीयुमुपं तिष्ठते यज्ञो वै मुखो (११)

यज्ञं वाव स तदहन्तस्मा एव नमस्कृत्य सदः प्र सर्पत्यात्मनोऽनार्त्ये नमो रुद्राय मखघे नमस्कृत्या मा पाहीत्याग्नीध्रं तस्मा एव नमस्कृत्य सदः प्र सर्पत्यात्मनोऽनार्त्ये नम इन्द्राय मखघे इन्द्रियं मै वीर्यं मा निर्वर्धीरिति होत्रीयमाशिषेमैवेतामा शास्त इन्द्रियस्य वीर्यस्यानिर्घाताय या वै (१२)

देवताः सदस्यार्तिमार्पयन्ति यस्ता विद्वान्प्रसर्पति न सदस्यार्तिमार्च्छति नमोऽग्रये मखघे इत्याहृता वै देवताः सदस्यार्तिमार्पयन्ति ता य एवं विद्वान्प्रसर्पति न सदस्यार्तिमार्च्छति दृढे स्थः शिथिरे सुमीची माऽहंसस्पातः सूर्यो मा देवो दिव्यादऽहंसस्पातु वायुरुन्तरिक्षा- (१३)

दग्धिः पृथिव्या यमः पितृभ्यः सरस्वती मनुष्येभ्यो देवीं द्वारौ मा मा सन्तासु नमः सदस्ये नमः सदस्यस्पतये नमः सखीनां पुरोगाणां चक्षुषे नमो दिवे नमः पृथिव्या अहै दैधिषुव्योदतस्तिष्ठान्यस्य सदने सीदौ यौऽस्मत्पाकंतर उत्तिवत् उद्दृतंश्च गेषं पातं मा द्यावापृथिवी अद्याहुः सदो वै प्रसर्पन्तं (१४)

पितरोऽनु प्र सर्पन्ति त एनमीश्वरा हिःसितोः सदः प्रसुप्य दक्षिणार्धं परेक्षेतागन्त पितरः पितृमानुहं युष्माभिर्भूयासः सुप्रजसो मयो यूयं भूयास्तेति तेभ्यं एव नमस्कृत्य सदः प्र सर्पत्यात्मनोऽनार्त्ये॥ (१५)

मुखो वा अन्तरिक्षाल्पसप्तन्त्रयं ६। [४]

भक्षेहि मा विश दीर्घायुत्वाय शन्तनुत्वाय रायस्पोषाय वर्चसे सुप्रजास्त्वायेहि वसो पुरोवसो प्रियो मै हृदौऽस्यश्विनोस्त्वा बाहुभ्याऽ सध्यासं नृचक्षेसं त्वा देव सोम सुचक्षा अर्व ख्येषं मन्द्राभिर्भूतिः केतुर्यज्ञानां वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यतु मन्द्रा स्वर्वाच्यदितिरनाहतशीर्षी वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यत्वेहि विश्वचरणे (१६)

शम्भूर्योभूः स्वस्ति मां हरिर्वर्णं प्र चरं क्रत्वे दक्षाय रायस्पोषाय सुवीरताये मा मा राजन्वि बौभिषो मा मे हार्दि त्विषा वंधीः। वृषणे शुष्मायाऽयुषे वर्चसे॥ वसुमद्वणस्य सोम देव ते मतिविदः प्रातःसवनस्य गायत्रछन्दस् इन्द्रपीतस्य नराशः संपीतस्य पितृपीतस्य मधुमत् उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि रुद्रवद्वणस्य सोम देव ते मतिविदो मायादिनस्य

सर्वंनस्य त्रिष्टुप्छन्दस् इन्द्रपीतस्य नराशः संपीतस्य (१७)

पितृपीतस्य मधुमत् उपहूतस्योपहूतो भक्षयाम्यादित्यवद्गणस्य सोम देव ते
मतिविदस्तृतीयस्य सर्वंनस्य जगतीछन्दस् इन्द्रपीतस्य नराशः संपीतस्य पितृपीतस्य
मधुमत् उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि। आ प्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोम वृष्णिंयम्। भवा
वाजस्य सङ्गथे। हिन्वं मे गात्रा हरिवो गुणान्मे मा वि तौतृषः। शिवो मे सप्तर्षीनुपं
तिष्ठस्व मा मेऽवाङ्गाभिमतिं (१८)

गाः। अपांम् सोममृतां अभूमादश्मृ ज्योतिरविंदाम देवान्। किमस्मान्कृणवुदरांति:
किमु धूर्तिरमृत् मर्त्यस्य। यन्म आत्मनो मिन्दामूदग्निस्तत्पुनराहौर्जातवेदा विचर्घणिः।
पुनरुग्निशक्षुरदात्पुनरिन्द्रो बृहस्पतिः। पुनर्मे अश्विना युवं चक्षुरा धन्तमृक्ष्योः। इष्टयजुषस्ते
देव सोम स्तुतस्तोमस्य (१९)

शस्तोकथस्य हरिवत् इन्द्रपीतस्य मधुमत् उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि। आपूर्याः स्था
मा पूरयत प्रजयो च धनेन च। एतत्ते तत् ये च त्वामन्वेतत्ते पितामह प्रपितामह् ये च
त्वामन्वत्र पितरो यथाभागं मन्दध्वं नमो वः पितरो रसायु नमो वः पितरः शुष्मायु नमो
वः पितरो जीवायु नमो वः पितरः (२०)

स्वधायै नमो वः पितरो मन्यवे नमो वः पितरो घोरायु पितरो नमो वो य एतस्मिंल्लोके
स्थ युष्माः स्तेऽनु यैऽस्मिंल्लोके मां तेऽनु य एतस्मिंल्लोके स्थ युयं तेषां वसिष्ठा भूयास्तु
यैऽस्मिंल्लोकेऽहं तेषां वसिष्ठो भूयासं प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा जातानि परि ता
बूम्बूवा। (२१)

यत्कामास्ते ज्ञहुमस्तन्नो अस्तु वयः स्याम् पतंयो रथीणाम्। देवकृतस्यैनसो-
ऽव्यजनमसि मनुष्यकृतस्यैनसोऽव्यजनमसि पितृकृतस्यैनसोऽव्यजनमस्युप्सु धौतस्य
सोम देव ते नृभिः स्तुतस्येष्टयजुषः स्तुतस्तोमस्य शस्तोकथस्य यो भक्षो अश्वसनिर्यो
गोसनिस्तस्य ते पितृभिर्भक्षं कृतस्योपहूतस्योपहूतो भक्षयामि॥ (२२)

विश्वचरणे त्रिष्टुप्छन्दस् इन्द्रपीतस्य नराशः संपीतस्याति स्तुतस्तोमस्य जीवायु नमो वः पितरो बूम्बू चतुश्चत्वारि शत्रा॥७॥ [५]

महीनां पर्योऽसि विश्वेषां देवानां तनूक्रध्यासमद्य पृष्ठीनां ग्रहं पृष्ठीनां ग्रहोऽसि
विष्णोरुद्दयमस्येकमिष विष्णुस्त्वाऽनु वि चक्रमे भूतिर्द्वा घृतेन वर्धतां तस्य मेषस्य

वीतस्य द्रविणमा गंम्याच्छ्योतिरसि वैश्वानरं पृश्नियै दुग्धं यावती द्यावांपृथिवी मंहित्वा यावच्च सुप्त सिन्धवो वित्स्थुः। तावन्तमिन्द्र ते (२३)

ग्रहं सुहोर्जा गृह्णाम्यस्तृतम्। यत्कृष्णशकुनः पृषदाज्यमवमृशेच्छूद्रा अस्य प्रमायुकाः स्युर्यच्छाऽवमृशेच्छतुष्पादोऽस्य पृशवः प्रमायुकाः स्युर्यस्कन्देद्यजमानः प्रमायुकः स्यात्पशवो वै पृषदाज्यं पृशवो वा एतस्य स्कन्दन्ति यस्य पृषदाज्यः स्कन्दन्ति यत्पृषदाज्यं पुनर्गृह्णाति पृशनेवास्मै पुनर्गृह्णाति प्राणो वै पृषदाज्यं प्राणो वा (२४)

एतस्य स्कन्दन्ति यस्य पृषदाज्यः स्कन्दन्ति यत्पृषदाज्यं पुनर्गृह्णाति प्राणमेवास्मै पुनर्गृह्णाति हिरण्यमवधाय गृह्णात्यमृतं वै हिरण्यं प्राणः पृषदाज्यममृतमेवास्य प्राणे देहाति शतमानं भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियं आयुष्येवेन्द्रिये प्रतिं तिष्ठत्यश्वमवं ग्रापयति प्राजापत्यो वा अश्वः प्राजापत्यः प्राणः स्वादेवास्मै योनैः प्राणं निर्मिमीते वि वा एतस्य यज्ञशिष्ठिद्यते यस्य पृषदाज्यः स्कन्दन्ति वैष्णव्यर्चा पुनर्गृह्णाति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञेनैव यज्ञः सं तनोति॥ (२५)

ते पृषदाज्यं प्राणो वै योनैः प्राणं द्वाविश्वतिश्च॥ ३॥

[६]

देवं सवितरेतत्ते प्राऽऽहु तत्र चं सुव प्र चं यजु बृहस्पतिर्ब्रह्माऽयुष्मत्या क्रृचो मा गांत तनुपाथ्साम्नः सत्या वं आशिषः सन्तु सत्या आकूतय क्रृतं चं सत्यं चं वदत स्तुत देवस्य सवितुः प्रसुवे स्तुतस्य स्तुतमस्यूर्जं मह्यः स्तुतं दुहामा मा स्तुतस्य स्तुतं गंम्याच्छुस्तस्य शुभ्र- (२६)

मस्यूर्जं मह्यः शुभ्रं दुहामा मा शुभ्रस्य शुभ्रं गंम्यादिन्द्रियावन्तो वनामहे धुक्षीमहि प्रजामिषम्। सा मैं सत्याशीर्देवेषु भूयाद ब्रह्मवर्चसं मा गंम्यात्। यज्ञो बंभूव स आ बंभूव स प्र जंज्ञे स वांवधे। स देवानामधिंपतिर्बभूव सो अस्मा॒॑ अधिंपतीन्करोतु वृयः स्याम् पतंयो रथीणाम। यज्ञो वा वै (२७)

यज्ञपतिं दुहे यज्ञपतिर्वा यज्ञं दुहे स यः स्तुतशुभ्रयोर्देहमविद्वान् यजते तं यज्ञो दुहे स इद्वा पापीयाभ्वति य एनयोर्देहं विद्वान् यजते स यज्ञं दुहे स इद्वा वर्सीयाभ्वति स्तुतस्य स्तुतमस्यूर्जं मह्यः स्तुतं दुहामा मा स्तुतस्य स्तुतं गंम्याच्छुस्तस्य शुभ्रमस्यूर्जं मह्यः शुभ्रं दुहामा मा शुभ्रस्य शुभ्रं गंम्यादित्याहैष वै स्तुतशुभ्रयोर्देहस्तं य एवं विद्वान्

यजंते दुह एव युज्ञमिष्ठा वर्सीयान्वति॥ (२८)

शुञ्चं वै शुञ्चन्दुहान्द्विष्ठशतिश्च॥ ३ ॥

[७]

श्येनायु पत्वने स्वाहा वटथ्वयमभिगूर्तायु
 नमो विष्टम्भाय धर्मणे स्वाहा वटथ्वयमभिगूर्तायु
 नमः परिधये जनप्रथनायु स्वाहा वटथ्वयमभिगूर्तायु
 नम ऊर्जे होत्राणां स्वाहा वटथ्वयमभिगूर्तायु
 नमः पयसे होत्राणां स्वाहा वटथ्वयमभिगूर्तायु
 नमः प्रजापतये मनवे स्वाहा वटथ्वयमभिगूर्तायु
 नम ऋतमृतपाः सुवर्वाटथ्वाहा वटथ्वयमभिगूर्तायु
 नमस्तृम्पन्ताः होत्रा मधोर्धृतस्य युज्ञपतिमृषये एनसा- (२९)

३९हुः। प्रजा निर्भक्ता अनुत्प्यमाना मधुव्यौ स्तोकावप तौ रंगाध। संनुस्ताभ्यां सृजतु विश्वकर्मा घोरा ऋषयो नमो अस्त्वेभ्यः। चक्षुष एषां मनसश्च सन्ध्यौ बृहस्पतये महि षद्युमन्नमः। नमो विश्वकर्मणे स उ पात्वस्मानन्यान्सोमुपान्यमानः। प्राणस्य विद्वान्श्वस्मरे न धीर एनश्वकृवान्महि बृद्ध एषाम्। तं विश्वकर्मन् (३०)

प्र मुशा स्वस्तये ये भक्षयन्तो न वसून्यानुहः। यानुग्रयोऽन्वतप्यन्त धिष्णिया इयं तेषांमवया दुरिष्ट्यै स्विष्टिं नस्तां कृणोतु विश्वकर्मा। नमः पितृभ्यौ अभि ये नो अख्यन् यज्ञकृतो यज्ञकामाः सुदेवा अकामा वो दक्षिणां न नीनिम् मा नुस्तस्मादेनसः पापयिष्ट। यावन्तो वै संदस्यास्ते सर्वे दक्षिण्यास्तेभ्यो यो दक्षिणां न (३१)

नयेदैभ्यौ वृश्येत् यद्वैश्वकर्मणानि जुहोति सदस्यानेव तर्तीणात्यस्मे देवासो वपुषे चिकिथसत् यमाशिरा दम्पती वाममशञ्चुतः। पुमांसुत्रो जायते विन्दते वस्वथ विश्वे अरपा एंधते गृहः। आशीर्दीया दम्पती वाममशञ्चुतमरिष्टो रायः सचताः समोकसा। य आसिंचुभ्यन्दुग्धं कुम्या सुहेषेन यामन्नमतिं जहातु सः। सुर्पिर्ग्रीवी (३२)

पीवर्यस्य जाया पीवानः पुत्रा अकृशासो अस्य। सुहजानिर्यः सुमखुस्यमानु इन्द्रायाशिरः सुह कुम्याऽदौत्। आशीर्म ऊर्जमृत सुप्रजास्त्वमिष दधातु द्रविणः सर्वर्चसम्। सुञ्जयन्केत्राणि सहस्राऽहमिन्द्र कृणवानो अन्याः अधरान्थसुपलान्। भूतमसि

भूते मा धा मुखंमसि मुखं भूयासं द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परि गृह्णामि विश्वे त्वा देवा वैश्वानुराः (३३)

प्र च्यावयन्तु दिवि देवां दृहन्तरिक्षे वयाऽसि पृथिव्यां पार्थिवान्धुवं धुवेण हुविषाऽज्व सोमं नयामसि। यथा नः सर्वमिञ्जगंदयुक्ष्मः सुमना असंत्। यथा न् इन्द्र इद्विशः केवलीः सर्वाः समनसुः करंत्। यथा नः सर्वा इद्विशोऽस्माकं केवलीरसन्नां॥ (३४)

एनसा विश्वर्कम् यो दक्षिणां न सर्विग्रीवी वैश्वानुराश्वत्वामि॒शच्च॥ [४]

यद्वै होता॑ध्युर्युम्भ्याहृयते वज्रमेनम् भिः प्र वर्तयुत्युक्थंशा इत्याह प्रातःसवृनं प्रतिगीर्य त्रीण्येतान्युक्षराणि त्रिपदा॑ गायुत्री गायुत्रं प्रातःसवृनं गायत्रियैव प्रातःसवृने वज्रमन्तर्धत्त उक्थं वाचीत्याहू माध्यन्दिन॑ सवृनं प्रतिगीर्य चत्वार्येतान्युक्षराणि चतुष्पदा त्रिष्टुत्रैष्टुभुं माध्यन्दिन॑ सवृनं त्रिष्टुत्रैव माध्यन्दिन॑ सवृने वज्रमन्तर्धत्त - (३५)

उक्थं वाचीन्द्रायेत्याहू तृतीयसवृनं प्रतिगीर्य सृसैतान्युक्षराणि सृसपंदा॑ शाक्तरो वज्रो वज्रैत्रैव तृतीयसवृने वज्रमन्तर्धत्ते ब्रह्मवादिनौ वदन्ति स त्वा अंधवृद्युः स्याद्यो यंथासवृनं प्रतिगरे छन्दा॑सि सम्पादयेत्तेजः प्रातःसवृन आत्मन्दर्थैतेन्द्रियं माध्यन्दिन॑ सवृने पशूङ्कुं स्तुतीयसवृन इत्युक्थंशा इत्याहू प्रातःसवृनं प्रतिगीर्य त्रीण्येतान्युक्षराणि (३६)

त्रिपदा॑ गायत्री गायुत्रं प्रातःसवृनं प्रातःसवृन एव प्रतिगरे छन्दा॑सि सम्पादयत्यथो तेजो॑ वै गायुत्री तेजः प्रातःसवृनं तेजं एव प्रातःसवृन आत्मन्धत्त उक्थं वाचीत्याहू माध्यन्दिन॑ सवृनं प्रतिगीर्य चत्वार्येतान्युक्षराणि चतुष्पदा त्रिष्टुत्रैष्टुभुं माध्यन्दिन॑ सवृनं माध्यन्दिन॑ एव सवृने प्रतिगरे छन्दा॑सि सम्पादयत्यथो इद्वियं वै त्रिष्टुत्रिग्निन्द्रियं माध्यन्दिन॑ सवृन- (३७)

मिन्द्रियमेव माध्यन्दिन॑ सवृन आत्मन्धत्त उक्थं वाचीन्द्रायेत्याहू तृतीयसवृनं प्रतिगीर्य सृसैतान्युक्षराणि सृसपंदा॑ शाक्तरा॑ पशावो जागतं तृतीयसवृनं तृतीयसवृन एव प्रतिगरे छन्दा॑सि सम्पादयत्यथो पशावो॑ वै जगती॑ पशवस्तृतीयसवृनं पशूनेव तृतीयसवृन आत्मन्धत्ते॑ यद्वै होता॑ध्युर्युम्भ्याहृयते आव्यंमस्मिन्दधाति॑ तद्यन्ना॑ (३८)

उपहनीत पुरास्य संवथ्सुराद्गृहू आ वैवीर्ज्ञो॑सा॑ मोदे॑ इवेति॑ प्रत्याहृयते॑ तेनैव तदपै॑ हते॑ यथा॑ वा आयतां प्रतीक्षते॑ एवमध्वर्युः प्रतिगरं प्रतीक्षते॑ यदभिप्रतिगृणी॑याद्यथायतया॑

समृच्छते ताद्वगेव तद्यदर्थर्चालुप्येत् यथा धावन्नो हीयते ताद्वगेव तत्प्रबाहुवा
ऋत्विजामुद्भूथा उद्भीथ एवोद्भातृष्णा- (३९)

मृचः प्रणव उक्थशङ्सिनः प्रतिगरोऽध्वर्यूणां य एवं विद्वान्प्रतिगृणात्यन्नाद एव
भेवत्यास्य प्रजायां वार्जी जायत इयं वै होतासावध्वर्युर्यदासीनः शः सत्यस्या एव
तद्वोता नैत्यास्त इव हीयमथो इमामेव तेन यजमानो दुहे यत्तिष्ठन्प्रतिगृणात्यमुष्या
एव तदध्वर्युर्नेति (४०)

तिष्ठतीव ह्यसावथो अमूमेव तेन यजमानो दुहे यदासीनः शः सति तस्मादितःप्रदानं
देवा उपं जीवन्ति यत्तिष्ठन्प्रतिगृणाति तस्माद्मुतःप्रदानं मनुष्यो उपं जीवन्ति यत्प्राणासीनः
शः सति प्रत्यङ्गिष्ठन्प्रतिगृणाति तस्मात्प्राचीनः रेतो धीयते प्रतीर्चीः प्रजा जायन्ते यद्वै
होताध्वर्युर्मध्याह्ययते वज्रमेनमभिप्रवर्तयति पराङ्मा वर्तते वज्रमेव तन्निकरोति॥ (४१)

सर्वेन वज्रमन्तर्धते त्रीण्येतान्युक्तराणीद्वियं मार्यदिनः सर्वनन्नोद्भातृष्णामध्वर्युर्नेति वर्तयत्यष्टो च॥७॥ [१]

उपयामगृहीतोऽसि वाक्षुसदसि वाक्पाभ्या त्वा क्रतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य
ध्रुवस्याध्यक्षाभ्यां गृह्णाम्युपयामगृहीतोऽस्यृत्सदसि चक्षुप्याभ्या त्वा क्रतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य
ध्रुवस्याध्यक्षाभ्यां गृह्णाम्युपयामगृहीतोऽसि श्रुत्सदसि श्रोत्रपाभ्या त्वा क्रतुपाभ्यामस्य
यज्ञस्य ध्रुवस्याध्यक्षाभ्यां गृह्णामि देवेभ्यस्त्वा विश्वदेवेभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यो
विष्णावुरुक्मैष ते सोमस्त रक्षस्व (४२)

त ते दुश्क्षा मावं ख्यमयि वसुः पुरोवसुर्वक्या वाचं मे पाहि मयि
वसुर्विद्वसुशक्षुप्याशक्षुर्मे पाहि मयि वसुः संयद्वसुः श्रोत्रपाः श्रोत्रं मे पाहि भूरसि श्रेष्ठो
रशमीनां प्राणपाः प्राणं मे पाहि धूरसि श्रेष्ठो रशमीनामपानन्पा अपानं मे पाहि यो ने
इन्द्रवायू मित्रावरुणावश्विनावभिदासति भ्रातृव्य उत्पिर्पते शुभस्पती इदमहं तमधरं
पादयामि यथैन्द्राहमुत्तमश्वेतयानि॥ (४३)

रक्षस्व भारत्व्यस्यादेश च॥२॥ [१०]

प्र सो अग्ने तवेतिभिः सुवीरामिस्तरति वाजकर्मभिः। यस्य त्वं सख्यमाविधा प्र
होत्रै पूर्वं वचोऽग्रये भरता बृहत्। विपां ज्योतीःष्ठिविभ्रते न वेघसैः। अग्ने त्री ते वाजिना
त्री पृथस्थां तिस्तर्ते जिह्वा ऋतजात पूर्वीः। तिस्त्र उ ते तुनुवौ देववातास्ताभिर्नः पाहि

गिरे अप्रेयुच्छन्। सं वां कर्मणा समिषा (४४)

हिनोमीन्द्राविष्णु अपसस्परे अस्य। जुषेथा॑ यज्ञं द्रविणं च धत्तुमरिष्टैर्नः पथिभिः पारयन्ता। उभा जिग्यथुर्न परां जयेथे॑ न परां जिग्ये कतुरश्वनैनोः। इन्द्रश्वविष्णो यदपस्पृथेथां त्रेधा सहस्रं वि तदैरयेथाम्। त्रीण्यायूँषि तवं जातवेदस्तिस्म आजानीरुषसंस्ते अग्ने। ताभिर्देवानामवो यक्षि विद्वानथां (४५)

भव यज्मानाय शं योः। अग्निस्त्रीणि त्रिधातून्या क्षेति विदथां कुविः। स त्री॒रैकादशाऽ इह। यक्षंच पिप्रयंच नो विप्रो दूतः परिष्कृतः। नभन्तामन्यके संमे। इन्द्राविष्णु दृ॒हिताः शम्बूरस्य नवुं पुरो नवतिं च शजथिष्ठम्। शतं वर्चिनः सुहस्रं च साकः हुथो अप्रत्यसुरस्य वीरान्। उत माता महिषमन्ववेनदमी त्वा॑ जहति पुत्र देवाः। अथा॑ब्रवीद्वृत्रमिन्द्रो हनिष्यन्थसखे॑ विष्णो वितुरं वि क्रमस्व॥ (४६)

इषाऽथ त्वा॑ त्रयैदश च॥३॥ [१]

यो वै पवमानानांत्रीणि परिभूः स्फः स्वस्तिर्भक्षेहि॑ महीनां पयोऽस्मि॑ देवं सवितरेतत्ते॑ श्येनायु॑ यद्वै होतौपयामृगृहीतोऽसि वाक्षसत्त्व सो अग्ने॑ एकादशा॥१॥

यो वै स्फः स्वस्तिः स्वधायै॑ नमः प्र मुञ्च॑ तिष्ठतीत्वा॑ पद्मत्वारिःशत्॥४६॥

यो वै पवमानानां॑ वि क्रमस्व॥

हरिः ॐ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-सहितायां॑ तृतीयकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः समाप्तः॥ ३-२॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे तृतीयः प्रश्नः॥

अग्ने तेजस्विन्तेजस्वी त्वं देवेषु भूयास्तेजस्वन्तं मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्यैषु
कुरु दीक्षायै च त्वा तपसश्च तेजसे जुहोमि तेजोविदसि तेजो मा मा हांसीन्माऽहं तेजो
हासिषं मा मां तेजो हासीदिन्द्रौजस्विन्नोजस्वी त्वं देवेषु भूया ओजस्वन्तं मामायुष्मन्तं
वर्चस्वन्तं मनुष्यैषु कुरु ब्रह्मणश्च त्वा क्षत्रस्य चौ- (१)

जंसे जुहोम्योजोविदस्योजो मा मा हांसीन्माऽहमोजो हासिषं मा मामोजो हासीश्वर्य
भ्राजस्विन्नाजस्वी त्वं देवेषु भूया भ्राजस्वन्तं मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्यैषु कुरु वायोश्च
त्वाऽपां च भ्राजंसे जुहोमि सुवर्विदसि सुवर्मा मा हांसीन्माऽहः सुवर्हासिषं मा मा॒
सुवर्हासीन्मयि॑ मेधां मयि॑ प्रजां मय्यग्निस्तेजो॑ दधातु॑ मयि॑ मेधां मयि॑ प्रजां॑ मयीन्द्रै॒
इन्द्रियं दधातु॑ मयि॑ मेधां॑ मयि॑ प्रजां॑ मयि॑ सूर्यो॑ भ्राजो॑ दधातु॑॥ (२)

क्षत्रस्य च मयि॑ त्रयोविश्वतिश्च॥२॥

[१]

वायुरहिङ्कृताऽग्निः प्रस्तोता प्रजापतिः साम् बृहस्पतिरुद्गाता विश्वे देवा
उपगातारो॑ मुरुतः प्रतिहृतर् इन्द्रो॑ निधनं॑ ते देवाः प्राणमृतः प्राणं॑ मयि॑ दधत्वेतद्वै॒
सर्वमध्यर्युरुपाकुर्वन्नुद्गातभ्यं॑ उपाकरोति॑ ते देवाः प्राणमृतः प्राणं॑ मयि॑ दधत्वित्याहैतदेव
सर्वमातमन्यत्तु॑ इडा॑ देवहूर्मनुर्यज्ञनीर्वृहस्पतिरुकथामुदानि॑ शशिषुद् विश्वे॑ देवाः॑ (३)

सूक्तवाचः पृथिवि॑ मातुर्मा॑ मा॑ हि॑ सीर्मधु॑ मनिष्ये॑ मधु॑ जनिष्ये॑ मधु॑ वक्ष्यामि॑ मधु॑
वदिष्यामि॑ मधुमती॑ देवेभ्यो॑ वाचमुद्यासः॑ शुश्रूषेण्या॑ मनुष्यैभ्युस्तं॑ मा॑ देवा॑ अवन्तु॑ शोभायै॑
पितरोऽनु॑ मदन्तु॑॥ (४)

शशिषुद्विश्वे॑ देवा॑ अष्टविश्वतिश्च॥२॥

[२]

वस्वस्त्वा॑ प्र वृहन्तु॑ गायत्रेण॑ छन्दसाऽग्नेः प्रियं॑ पाथ॑ उपैहि॑ रुद्रास्त्वा॑ प्र वृहन्तु॑
त्रैष्टुभेन॑ छन्दसेन्द्रस्य॑ प्रियं॑ पाथ॑ उपैद्यादित्यास्त्वा॑ प्र वृहन्तु॑ जागतेन॑ छन्दसा॑ विश्वेषां॑
देवानां॑ प्रियं॑ पाथ॑ उपैहि॑ मान्दासु॑ ते शुक्र॑ शुक्रमा॑ धूनोमि॑ भुन्दनासु॑ कोतनासु॑ नूतनासु॑
रेशीषु॑ मेरीषु॑ वार्षीषु॑ विश्वमृथसु॑ माध्वीषु॑ ककुहासु॑ शक्रीषु॑ (५)

शुक्रासु ते शुक्र शुक्रमा धूनोमि शुक्रं तै शुक्रेण गृह्णाम्यहौ रूपेण सूर्यस्य रश्मिभिः। आऽस्मिन्नुग्रा अंचुच्यवुर्दिवो धारा असश्चता। कुहृ रूपं वृषभस्य रोचते बृहथसोमः सोमस्य पुरोगाः शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः। यत्ते सोमादाभ्यु नाम जागृवि तस्मै ते सोम सोमाय स्वाहोशिक्षं दैव सोम गायत्रेण छन्दसाऽज्ञे: (६)

प्रियं पाथो अपीहि वशी त्वं दैव सोम त्रैष्टुभेन छन्दसेन्द्रस्य प्रियं पाथो अपीह्यस्मधसंखा त्वं दैव सोम जागतेन छन्दसा विश्वेषां देवानां प्रियं पाथो अपीह्या नः प्राण एतु परावत् आन्तरिक्षादिवस्परिः। आयुः पृथिव्या अध्यमृतमसि प्राणाय त्वा इन्द्राश्च मे वर्चः कृणुतां वर्चः सोमो बृहस्पतिः। वर्चो मे विश्वे देवा वर्चो मे धत्तमश्चिना। दधन्वे वा यदीमनु वोचुद्ध्रियाणि वेरु तत्। परि विश्वानि काव्यां नेमिश्वक्रमिंवाभवत्॥ (७)

शक्तरोप्यवेदहृस्पतिः पञ्चविशतिश्च॥ ३॥ [३]

एतद्वा अपां नामधेयं गुह्यं यदाधावा मान्दासु ते शुक्र शुक्रमा धूनोर्मीत्याहापामेव नामधेयैन गुह्यैन दिवो वृष्टिमवं रन्धे शुक्रं तै शुक्रेण गृह्णामीत्याहैतद्वा अहौ रूपं यदात्रिः सूर्यस्य रश्मयो वृष्ट्या ईशतेऽहं एव रूपेण सूर्यस्य रश्मिर्दिवो वृष्टि च्यावयुत्याऽस्मिन्नुग्रा - (८)

अंचुच्यवुरित्याह यथायुजुरेवैतत्कुहृ रूपं वृषभस्य रोचते बृहदित्याहैतद्वा अस्य कुहृ रूपं यद्वृष्टीं रूपेणैव वृष्टिमवं रन्धे यत्ते सोमादाभ्यु नाम जागृवीत्याहैष हृ वै हृविषां हृविषेऽजति योऽदाभ्यु गृहीत्वा सोमाय जुहोति परा वा एतस्याऽयुः प्राण एति (९)

योऽशुं गृह्णात्या नः प्राण एतु परावत् इत्याहाऽयुरेव प्राणमात्मन्धत्तेऽमृतमसि प्राणाय त्वेति हिरण्यमुभि व्यनित्यमृतं वै हिरण्यमायुः प्राणोऽमृतैनैवाऽयुरात्मन्धत्ते शतमानं भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियं आयुष्येन्द्रिये प्रतिं तिष्ठत्युप उपं स्पृशति भेषजं वा आपो भेषजमेव कुरुते॥ (१०)

उग्रा एत्यापुर्वीणि च॥ ३॥ [४]

वायुरसि प्राणो नाम सवितुराधिपत्येऽपानं मै दाशक्षुरसि श्रोत्रं नाम धातुराधिपत्य आयुर्मे दा रूपर्मसि वर्णो नाम बृहस्पतेराधिपत्ये प्रजां मै दा क्रृतमसि सूत्यं नामेन्द्रस्याऽधिपत्ये क्षत्रं मै दा भूतमसि भव्यं नाम पितृणामाधिपत्येऽपामोषंधीनां गर्भं धा क्रृतस्य

त्वा व्योमन क्रृतस्य (११)

त्वा विभूमन क्रृतस्य त्वा विधर्मण क्रृतस्य त्वा सुत्यार्तस्य त्वा ज्योतिषे प्रजापतिर्विराजं मपश्युत्तया भूतं च भव्यं चासृजत् तामृषिभ्यस्तिरोऽदधातां ज्ञमदग्निस्तपसाऽपश्युत्तया वै स पृश्जीव्यकामानसृजत तत्पृश्जीवां पृश्जित्वं यत्पृश्वं यो गृह्यन्ते पृश्जीवेवैः कामान् यजंमानोऽवं रुन्धे वायुरसि प्राणो (१२)

नामेत्याह प्राणापानावेवावं रुन्धे चक्षुरसि श्रोत्रं नामेत्याहाऽऽयुरेवावं रुन्धे रूपमसि वर्णो नामेत्याह प्रुजामेवावं रुन्ध क्रृतमसि सत्यं नामेत्याह क्षुत्रमेवावं रुन्धे भूतमसि भव्यं नामेत्याह पुशवो वा अुपामोषधीनां गर्भः पुशनेवा- (१३)

अवं रुन्ध एतावद्वै पुरुषं परितस्तदेवावं रुन्ध क्रृतस्य त्वा व्योमन् इत्याहेयं वा क्रृतस्य व्योमेमामेवाभि जंयत्यृतस्य त्वा विभूमन् इत्याहान्तरिक्षं वा क्रृतस्य विभूमान्तरिक्षमेवाभि जंयत्यृतस्य त्वा विधर्मण् इत्याहु द्यौर्वा क्रृतस्य विधर्म् दिवमेवाभि जंयत्यृतस्य (१४)

त्वा सुत्यायेत्याहु दिशो वा क्रृतस्य सत्यं दिशं एवाभि जंयत्यृतस्य त्वा ज्योतिष इत्याह सुवर्णो वै लोकं क्रृतस्य ज्योतिः सुवर्गमेव लोकमभिः जंयत्येतावन्तो वै देवलोकास्तानेवाभि जंयति दशं सं पंचन्ते दशाक्षरा विराङ्गन्नं विराङ्गिराज्येवान्नाद्ये प्रतितिष्ठति॥ (१५)

व्योमन क्रृतस्य प्राणः पुशनेव विधर्म् दिवमेवाभि जंयत्यृतस्य षड्त्वारिष्शशब्दः॥५॥ [५]

देवा वै यद्युज्ञेन नावारुन्धत तत्पैरेवारुन्धत तत्पराणां परत्वं यत्परे गृह्यन्ते यदेव यज्ञेन नावरुन्धे तस्यावरुद्ध्ये यं प्रथमं गृह्णातीममेव तेन लोकमभिः जंयति यं द्वितीयमन्तरिक्षं तेन यं तृतीयमुमुक्षेव तेन लोकमभिः जंयति यदेते गृह्यन्ते एषां लोकानामभिजित्या - (१६)

उत्तरेष्वहःस्वमुतोऽर्वाश्वौ गृह्यन्ते ऽभिजित्यैवेमालोकान्पुनरिमं लोकं प्रत्यवरोहन्ति यत्पूर्वेष्वहःस्वितः परांश्वो गृह्यन्ते तस्मादितः परांश्वं इमे लोका यदुत्तरेष्वहःस्वमुतोऽर्वाश्वौ गृह्यन्ते तस्मादमुतोऽर्वाश्वं इमे लोकास्तस्मादयोत्याम्नो लोकान्मनुष्यां उपं जीवन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सुत्यादद्य ओषधयः सम्बन्धत्योषधयो (१७)

मनुष्याणामन्नं प्रजापतिः प्रजा अनु प्र जायन्ते इति परानन्विति ब्रूयाद्यद्वृलात्यद्व्यस्त्वोषधीभ्यो गृह्णामीति तस्मादद्य ओषधयः सम्बन्धन्ति यदुहृलात्योषधीभ्यस्त्वा प्रजाभ्यो गृह्णामीति तस्मादोषधयो मनुष्याणामन्नं यद्वृलात्ति प्रजाभ्यस्त्वा प्रजापतये गृह्णामीति तस्मात्प्रजापति

प्रजा अनु प्र जायन्ते॥ (१८)

अभिजित्या ओपंधयोऽष्टाचत्वारि०शब्दा० ३॥

[६]

प्रजापतिर्देवासुरानसृजत् तदनु यज्ञोऽसृज्यत यज्ञं छन्दाऽसि ते विष्वश्चे
व्यक्तामून्ध्योऽसुरानु यज्ञोऽपांकामद्यज्ञं छन्दाऽसि ते देवा अमन्यन्तामी वा इदमेभूवन्
यद्वयः स्म इति ते प्रजापतिमुपाधावृन्ध्योऽब्रवीत्प्रजापतिश्छन्दसां वीर्यमादाय तद्वः प्र
दास्यामीति स छन्दसां वीर्य- (१९)

मादाय तदैभ्यः प्रायच्छ्रुतदनु छन्दाऽस्यपांकामूञ्छन्दाऽसि यज्ञस्ततो देवा
अभेवन्परासुरा य एव छन्दसां वीर्य वेदाऽऽश्रावयास्तु श्रौषुङ्ग्यज् ये यजामहे वषद्वारो
भवत्यात्मना परा०स्य भ्रातृव्यो भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मै कमध्वर्युरा श्रावयतीति
छन्दसां वीर्यायेति ब्रूयादेतद्वै (२०)

छन्दसां वीर्यमा श्रावयास्तु श्रौषुङ्ग्यज् ये यजामहे वषद्वारो य एव वेद सर्वायैरेव
छन्दोभिरचति यत्किं चार्चति यदिन्द्रो वृत्रमहन्मेध्यं तद्यतीनपावपदमेध्यं तदथ
कस्मादैन्द्रो यज्ञ आ सःस्थातोरित्याहुरिन्द्रस्य वा एषा यज्ञियां तु नूर्यद्यज्ञस्तामेव
तद्यजन्ति य एव वेदोपैनं यज्ञो नमति॥ (२१)

स छन्दसां वीर्यं वा एव तदृष्टौ चं॥३॥

[७]

आयुर्दा अग्ने हुविषो जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि। घृतं पीत्वा मधु चारु
गव्यं पितेव पुत्रमभि रक्षतादिमम्। आ वृश्यते वा एतद्यजमानोऽग्निभ्यां यदेनयोः
श्रुङ्गत्याथान्यत्रावभृथमवैत्यायुर्दा अग्ने हुविषो जुषाण इत्यवभृथमवैष्यज्ञुहयादाहुत्यैवैनौ
शमयति नार्तिमार्च्छति यजमानो यत्कुर्सीद्- (२२)

मप्रतीत्तं मयि येन युमस्य बुलिना चरामि। इहैव सन्निरवदये तदेतत्तदग्ने अनुणो
भवामि। विश्वलोप विश्वदावस्य त्वाऽसज्जुहोम्यग्धादेकोऽहुतादेकः समसनादेकः। ते नः
कृणवन्तु भेषजः सदः सहो वरेण्यम्। अयं नो नभसा पुरः सुङ्गस्फानो अभि रक्षतु।
गृहाणामसंमर्त्ये बुहवौ नो गृहा असन्न्। स त्वं नो (२३)

नभसस्पत ऊर्जा नो धेहि भद्रया। पुनर्नो नष्टमा कृषि पुनर्नो रयिमा कृषि। देव

सङ्क्षिप्तान् सहस्रपोषस्येशिषे स नो रास्वाज्यानि॒ रायस्पोष॑ सुवीर्य॑ संवध्मस्त्रीणा॒ स्वस्तिम्। अग्निर्वाव युम इयं युमी कुर्सीदं वा एतद्युमस्य यजमान् आ दत्ते यदोषंधीभिर्वेदिः स्तृणाति यदनुपौष्य प्रयायाद्विवबुद्धमैन्- (२४)

ममुष्मिलोके नैनीयेरन् यत्कुर्सीदमप्रतीत्तं मयीत्युपौषतीहैव सन् युम कुर्सीदं निरवदायांनृणः सुवर्गं लोकमैति यदि मिश्रमिव चरेदञ्जलिना॒ सकून्नदाव्ये जुहुयादेष वा अग्निर्वेश्वान् रो यत्प्रदाव्यः स एवैनँ स्वदयुत्यहाँ विधान्यामेकाष्टकायामपूपं चतुःशरावं पक्षा प्रातरेतेन कक्षमुपौषेद्यदि (२५)

दहति पुण्यसमं भवति यदि न दहति पापसममेतनं ह स्म वा क्रषयः पुरा विज्ञानेन दीर्घसत्रमुपं यन्ति यो वा उपद्रष्टारमुपश्रोतारमनुख्यातारं विद्वान् यजते सममुष्मिलोक इष्टापूर्तेन गच्छतेऽग्निर्वा उपद्रष्टा वायुरुपश्रोताऽऽदित्योऽनुख्याता तान् य एवं विद्वान् यजते सममुष्मिलोक इष्टापूर्तेन गच्छतेऽयं नो नभसा पुरा (२६)

इत्याहाऽग्निर्वै नभसा पुरोऽग्निमेव तदाहृतम्ये गोपायेति स त्वं नो नभसस्पतु इत्याह वायुर्वै नभस्सपतिर्वायुमेव तदाहृतम्ये गोपायेति देवं सङ्क्षिप्तानेत्याहासौ वा आदित्यो देवः सङ्क्षिप्तानेत्याहासौ वा आदित्यमेव तदाहृतम्ये गोपायेति॥ (२७)

कुर्सीदन्त्वत्र एनमेषुद्यदि पुरा आदित्यमेव तदाहृतम्ये गोपायेति॥ ६॥ [८]

एतां युवानं परि वो ददामि तेन क्रीडन्तीश्वरत प्रियेण। मा नः शास जनुषां सुभागा रायस्पोषेण समिषा मदेम। नमो महिम्न उत चक्षुषे ते मरुतां पितस्तदहं गृणामि। अनु मन्यस्व सुयजा॑ यजाम् जुष्ट देवानामिदमस्तु हुव्यम्। देवानामेष उपनाह आसीदपां गर्भ ओषधीषु न्यक्तः। सोमस्य द्रुपसमवृणीत पूषा (२८)

बृहन्नद्विरभवत्तदेषाम्। पिता वृथ्मानां पतिरप्नियानामथो पिता महतां गर्गराणाम्। वृथ्मो जायायुं प्रतिधुक्पीयूषं आमिक्षा॒ मस्तु॑ घृतमस्य रेतः। त्वां गावोऽवृणत राज्याय् त्वा॑ हवन्त मरुतः स्वर्का॑। वर्षन्क्षत्रस्य कुर्कुभिं शिश्रियाणस्ततो न उग्रो वि भजा॑ वसूनि। व्यृद्धेन वा एष पशुनां यजते यस्यैतानि॒ न क्रियन्ते॑ एष ह त्वै समृद्धेन यजते॑ यस्यैतानि॒ क्रियन्ते॥ (२९)

पूषा क्रियन्ते॑ एषां॒ च॥ [९]

सूर्यो देवो दिविष्पद्यो धाता क्षत्रायं वायुः प्रजाभ्यः। बृहस्पतिस्त्वा प्रजापतये ज्योतिष्मर्तीं जुहोतु। यस्यास्ते हरितो गर्भोऽथो योनिरहिरण्ययौ। अङ्गान्यहुता यस्य तां देवैः समजीगमम्। आ वर्तन वर्तय नि निवर्तन वर्तयेन्द्रं नर्दबुदा भूम्याश्रतसः प्रदिशस्ताभिरा वर्तया पुनः। वि तै भिन्दि तकर्णि वि योनि वि गंवीन्यौ। वि (३०)

मातरं च पुत्रं च वि गर्भं च जुरायुं च। बृहिस्ते अस्तु बालिति। उरुद्रप्सो विश्वरूपु इन्दुः पवमानो धीरं आनञ्जं गर्भम्। एकपदो द्विपदो त्रिपदो चतुष्पदो पञ्चपदो षष्ठपदो सप्तपद्यष्टपदो भुवनानुं प्रथताऽङ्गं स्वाहा०। मुही द्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञं मिमिक्षताम्। पिपूतां नो भर्तीमभिः॥ (३१)

गंवीन्यौ वि चतुर्शत्वारि ४ शब्दः॥ २॥ [१०]

इदं वामास्यै हुविः प्रियमिन्द्राबृहस्पती। उक्थं मदेशं शस्यते। अयं वां परि षिच्यते सोमं इन्द्राबृहस्पती। चारुमदाय पीतयै। अस्मे इन्द्राबृहस्पती रुयिं धत्तं शतुग्विनम्। अश्वावन्तं सहस्रिणम्। बृहस्पतिर्नुः परि पातु पश्चादुत्तरस्मादधराददघायोः। इन्द्रः पुरस्तादुत मध्युतो नुः सखा सखिभ्यो वरिवः कृणोतु। वि ते विष्वग्वातंजूतासो अग्ने भामासः (३२)

शुचे शुचयश्चरन्ति। तुविश्रक्षासौ दिव्या नवंग्वा वनां वनन्ति धृषता रुजन्तः। त्वामग्ने मानुषीरीडते विशौ होत्राविदं विविचिं रक्तधातमम्। गुहा सन्तं सुभग विश्वदरशतं तुविष्मृणसं सुयजं घृतश्रियम्। धाता ददातु नो रुयिमीशानो जगतुस्पतिः। स नः पूर्णं वावनत्। धाता प्रजायां उत राय इशो धातेदं विश्वं भुवनं जजान। धाता पुत्रं यजमानाय दाता (३३)

तस्मां उ हृव्यं घृतवद्विधेम। धाता ददातु नो रुयिं प्राचीं जीवातुमक्षिताम्। वयं देवस्य धीमहि सुमतिं सत्यराधसः। धाता ददातु दाशुषे वसौनि प्रजाकामाय मीढुषे दुरोणे। तस्मै देवा अमृताः सं व्ययन्तां विश्वे देवासो अदितिः सजोपाः। अनु नोऽद्यानुमतिर्जन्म देवेषु मन्यताम्। अग्निश्च हव्यवाहनो भवतां दाशुषे मयः। अन्विदनुमते त्वं (३४)

मन्यासै शं च नः कृधि। क्रत्वे दक्षाय नो हिनु प्रण आयूषिति तारिषः। अनु मन्यतामनुमन्यमाना प्रजावन्तं रुयिमक्षीयमाणम्। तस्यै वयं हेडसि माऽपि भूम् सा

नौ देवी सुहवा शर्म यच्छतु। यस्यांमिदं प्रदिशि यद्विरोचते ऽनुमतिं प्रति भूषन्त्यायवः।
यस्यां उपस्थ उर्वन्तरिक्षे सा नौ देवी सुहवा शर्म यच्छतु। (३५)

राकामुहै सुहवां सुषुप्ती हृवे शृणोतु नः सुभगा बोधतु त्मना। सीव्यत्वपः सुच्याऽच्छिद्यमानया ददातु वीरः शतदायमुक्ष्यम्। यास्ते राके सुमुतयः सुपेशंसो याभिर्ददासि दाशुषे वसूनि। ताभिर्नो अद्य सुमना उपागंहि सहस्रपोषः सुभगे रराणा। सिर्नोवालि या सुपुणिः। कुहूमहै सुभगां विद्धनापंसमुस्मिन् यज्ञे सुहवां जोहवीमि। सा नौ ददातु श्रवणं पितृणां तस्यास्ते देवि हृविषां विधेम। कुहूर्देवानाममृतस्य पल्ली हव्या नो अस्य हृविषश्चिकेतु। सं दाशुषे किरतु भूरि वामः रायस्पोषं चिकितुषे दधातु॥ (३६)

भामासो दाता त्वमन्तरिक्षे सा नौ देवी सुहवा शर्म यच्छतु श्रवणं चतुर्विंशतिश्च॥५॥ [११]

अग्ने तेजस्विन्वायुर्वस्त्वैतद्वा अपां वायुरसि प्राणो नाम देवा वै यद्यज्ञेन न प्रजापितिदेवायुरानायुर्द पुतं युवान् सूर्यो देव हृदं वामेकादश॥११॥

अग्ने तेजस्विन्वायुर्सि छन्दसां वीर्यं मातरं च पद्मिंशत्॥३६॥

अग्ने तेजस्विन्वश्चिकितुषे दधातु॥

हरिः ॐ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां तृतीयकाण्डे तृतीयः प्रश्नः समाप्तः॥ ३-३॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैन्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

वि वा एतस्य यज्ञं ऋध्यते यस्य हृविरंतिरिच्यंते सूर्यो देवो दिविपञ्च इत्याहुं बृहस्पतिना चैवास्यं प्रजापतिना च यज्ञस्य व्यूद्धमपि वपति रक्षांसि वा एतत्पशुः संचन्ते यदेकदेवत्ये आलंब्यो भूयान्भवति यस्यास्ते हरितो गर्भ इत्याह देवत्रैवैनां गमयति रक्षांसामपंहत्या आ वर्तन वर्तयेत्याहुं (१)

ब्रह्मणैवैनमा वर्तयति वि ते भिनन्दि तकरीमित्याह यथायजुरेवैतदुरुद्रुपसो विश्वरूप इन्दुरित्याह प्रजा वै पशव इन्दुः प्रजयैवैन पशुभिः समर्घयति दिवं वै यज्ञस्य व्यूद्धं गच्छति पृथिवीमतिरिक्तं तद्यन्तं शमयेदार्तिमाच्छेद्यजंमानो मुही द्यौः पृथिवी च न इत्याः (२)

ह द्यावांपृथिवीभ्यांमेव यज्ञस्य व्यूद्धं चातिरिक्तं च शमयति नार्तिमाच्छति यजंमानो भस्मनाऽभि समूहति स्वगाकृत्या अथो अनयोर्वा एष गर्भेऽनयोरेवैन दधाति यदवृद्येदति तद्रैचयेद्यन्नावद्येत्पशोरालंब्यस्य नावं द्येत्पुरस्तान्नाभ्यां अन्यदवृद्येदुपरिष्टादन्यत्पुरस्ताद्वै नाभ्यै (३)

प्राण उपरिष्टादपानो यावानेव पशुस्तस्याव द्यति विष्णवे शिपिविष्टाय जुहोति यद्वै यज्ञस्यातिरिच्यंते यः पशोर्भूमा या पुष्टिस्तद्विष्णुः शिपिविष्टोऽतिरिक्तं एवातिरिक्तं दधात्यतिरिक्तस्य शान्त्या अष्टापूर्णिरण्यं दक्षिणाऽष्टापंदी हैषाऽऽत्मा नवमः पशोराया अन्तरकोश उष्णीषेणाऽविष्टितं भवत्येवमिव हि पशुरुल्बमिव चर्मेव मांसमिवास्थीव यावानेव पशुस्तमास्वाऽवं रुन्धे यस्यैषा यज्ञे प्रायश्चित्तिः क्रियत इद्वा वर्सीयान्भवति॥ (४)

वर्तयत्याह न इति वै नाभ्या उल्बमिवेकविष्टशतिश्च॥ ४॥ [१]

आ वायो भूष शुचिपा उपं नः सहस्रं ते नियुतो विश्ववारा उपौ ते अन्यो मद्यमयामि यस्य देव दधिषे पूर्वपेयम्। आकृत्यै त्वा कामाय त्वा सुमधै त्वा किकिटा ते मनः प्रजापतये स्वाहा किकिटा ते प्राणं वायवे स्वाहा किकिटा ते चक्षुः सूर्याय स्वाहा किकिटा ते श्रोत्रं द्यावांपृथिवीभ्यां स्वाहा किकिटा ते वाचः सरस्वत्ये स्वाहा (५)

त्वं तुरीयां वशिनीं वशासि सूकृद्यत्वा मनसा गर्भ आशयत्। वशा त्वं वशिनीं गच्छ देवान्तस्याः सन्तु यजंमानस्य कामाः। अजासि रयिष्ठा पृथिव्यां सीदोर्ध्वान्तरिक्षमुप

तिष्ठस्व दिवि तै बृहद्भाः। तन्तुं तन्वत्रजंसो भानुमन्विहि ज्योतिष्मतः पथो रंक्ष धिया कृतान्। अनुल्बूणं वंयत् जोगुवामपे मनुर्भव जनया दैव्यं जनम्। मनंसो हविर्विसि प्रजापतेर्वर्णो गात्राणां ते गात्रभाजो भूयास्म॥ (६)

सरस्वत्यै स्वाहा मनुष्योदेश च॥२॥

[२]

इमे वै सुहाऽस्तां ते वायुर्व्यवात्ते गर्भमदधातां त ए सोमः प्राजनयदग्निरग्नसत् स एतं प्रजापतिराग्नेयमुष्टाकंपालमपश्यत्तं निरवपत्तेनैवैनामग्नेरधि निरक्षीणात्तस्मादप्यन्यदेवत्यामालभंमान आग्नेयमुष्टाकंपालं पुरस्तान्निर्वपेदग्नेरैवैनामधि निष्क्रीया लभते यद्- (७)

वायुर्व्यवात्तस्माद्वायव्यां यदिमे गर्भमदधातां तस्माद् द्यावापृथिव्यां यथसोमः प्राजनयदग्निरग्नसत् तस्मादग्नीषोमीया यदनयोर्वियत्योर्वागवदुत्तस्माथसारस्वती यत्प्रजापतिराग्नेरधि निरक्षीणात् तस्मात्प्राजापत्या सा वा एषा सर्वदेवत्यां यदजा वशा वायुव्यामालभेत् भूतिंकामो वायुर्वै क्षेपिष्ठा देवतां वायुमेव स्वेनं (८)

भागधेयेनोप धावति स एवैनं भूति गमयति द्यावापृथिव्यामा लभेत कृषमाणः प्रतिष्ठाकामो दिव एवास्मै पर्जन्यो वर्षति व्यस्यामोषधयो रोहन्ति समर्धुकमस्य सस्यं भवत्यग्नीषोमीयामा लभेत यः कामयेतात्रवानन्नादः स्यामित्यग्निनैवान्नमवं रुन्धे सोमेनान्नाद्यमन्नवानेवान्नादो भवति सारस्वतीमा लभेत य - (९)

ईश्वरो वाचो वदितोः सन्वाच न वदेद्वाग्वै सरस्वतीमेव स्वेनं भागधेयेनोप धावति सैवास्मिन्वाच दधाति प्राजापत्यामा लभेत यः कामयेतानभिजितमभि जंयेयमिति प्रजापतिः सर्वा देवतां देवताभिरेवानभिजितमभि जंयति वायुव्ययोपाकरोति वायोरैवैनामवृद्ध्या लभत् आकृत्यै त्वा कामायु त्वे- (१०)

त्यांह यथायजुरेवैतत्किंकिटाकारं जुहोति किंकिटाकारेण वै ग्राम्याः पशवो रमन्ते प्रारण्याः पतन्ति यत्किंकिटाकारं जुहोति ग्राम्याणां पशूनां धृत्यै पर्यग्नौ क्रियमाणे जुहोति जीवन्तीमेवैनाऽसुवर्गं लोकं गमयति त्वं तुरीयां वशिनीं वशासीत्याह देवत्रैवैनां गमयति सत्याः सन्तु यजमानस्य कामा इत्याहैष वै कामो (११)

यजमानस्य यदनार्त उद्वचं गच्छति तस्मादेवमाहाजासि रयिष्ठेत्याहैषैवैनां लोकेषु प्रतिष्ठापयति दिवि तै बृहद्भा इत्याह सुवर्गं एवास्मै लोके ज्योतिर्दधाति तन्तुं तन्वत्रजंसो

भानुमन्विहीत्याहेमानेवास्मै लोकां ज्योतिष्मतः करोत्यनुल्बणं वंयत् जोगुवामप् इत्याः (१२)

ह यदेव यज्ञ उल्बणं क्रियते तस्यैवैषा शान्तिर्मनुर्भव जनया दैव्यं जनमित्याह मानव्यो वै प्रजास्ता एवाद्याः कुरुते मनसो हुविरुसीत्याह स्वगाकृत्यै गत्राणां ते गात्राभाजौ भूयास्मेत्याहाऽशिष्ठमेवैतामा शास्ते तस्यै वा एतस्या एकमेवादैवयजनं यदालब्धायामभ्रो (१३)

भवति यदालब्धायामभ्रः स्यादुप्सु वा प्रवेशयेथ्यर्वा वा प्राशर्जीयाद्युप्सु प्रवेशयेद्यजवेशसं कुर्याथ्यर्वमेव प्राशर्जीयादिन्द्रियमेवाऽत्मन्यत्ते सा वा एउषा त्रियाणामेवावरुद्धा संवथ्सरसदः सहस्रयाजिनो गृहमेधिनस्त एवैतया यजेरन्तेषां मेवैषाऽस्ता॥ (१४)

यथेवेन सारस्वतीमा लभेत् यः कामाय त्वा कामोऽप् इत्यत्रो द्विचत्वारिःशब्दः॥ [३]

चित्तं च चित्तिश्वाकृतं चाकृतिश्व विज्ञातं च विज्ञानं च मनश्व शक्तिश्व दर्शश्व पूर्णमांशश्व बृहच्च रथन्तरं च प्रजापातिर्जयानिन्द्राय वृष्णे प्रायोच्छदुग्रः पृतानाज्येषु तस्मै विशः समन्मन्तु सर्वाः स उग्रः स हि हव्यो बृभूव॑ देवासुराः संयत्ता आसुन्ध्स इन्द्रः प्रजापतिमुपाधावृत्तस्मा एताङ्गयान्नायच्छ्रुतानंजुहोत्ततो वै देवा असुरानजयन् यदजयन्तञ्जयानां जयत्वः स्पर्धमानेनैते हौतुव्या जयत्येव तां पृतनाम्॥ (१५)

उप पञ्चविःशतिश्वः॥ [४]

अग्निर्भूतानामधिपतिः स माऽवत्विन्द्रो ज्येष्ठाना युमः पृथिव्या वायुरुन्तरिक्षस्य सूर्यो दिवश्वन्द्रमा नक्षत्राणां बृहस्पतिर्ब्रह्मणो मित्रः सूत्यानां वरुणोऽपाऽ समुद्रः स्नोत्यानामन्त्रः साम्राज्यानामधिपति तन्माऽवतु सोम् ओषधीनाऽ सविता प्रसवानाऽ रुद्रः पश्चूनां त्वष्टा रूपाणां विष्णुः पर्वतानां मरुतो गणानामधिपतयस्ते माऽवन्तु पितरः पितामहाः परेऽवरे ततास्ततामहा इह माऽवता। अस्मिन्ब्रह्मन्त्रस्मिन्क्षत्रैऽस्यामाशिष्यस्यां पुरोधायां मस्मिन्कर्मन्त्रस्यां देवहृत्याम्॥ (१६)

अवृद्धे सुसदश च॥ [५]

देवा वै यद्युजेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते देवा एतानभ्यातानानपश्यन्तानभ्यातन्वत

यदेवानां कर्मसीदार्थ्यत् तद्यदसुराणां न तदार्थत् येन कर्मणेर्थेतत्र होतव्या कृप्नोत्येव तेन कर्मणा यद्विश्वे देवाः सुभरन्तस्मादभ्याताना वैश्वेदेवा यत्प्रजापतिर्जयान्प्रायच्छुतस्माङ्गयाः प्राजापत्या - (१७)

यद्राष्ट्रभृद्दीं राष्ट्रमाददत् तद्राष्ट्रभृता॒ राष्ट्रभृत्वं ते देवा अभ्यातानैरसुरानभ्यातन्वत् जयैरजयत्राष्ट्रभृद्दीं राष्ट्रमाददत् यदेवा अभ्यातानैरसुरानभ्यातन्वत् तदभ्यातानानामभ्यातानुत्वं यज्ञयैरजयन्तज्ञयानां जयत्वं यद्राष्ट्रभृद्दीं राष्ट्रमाददत् तद्राष्ट्रभृता॒ राष्ट्रभृत्वं ततो देवा अभवन्प्यरासुरा यो भ्रातृव्यवास्थ्याथ्स एताञ्ज्ञहयादभ्यातानैरेव भ्रातृव्यानभ्यातनुते जयैर्जयति राष्ट्रभृद्दीं राष्ट्रमा दत्ते भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति॥ (१८)

प्राजापत्या: सौऽशादरा च॥२॥

[६]

ऋतापादृतधामाऽग्निर्गन्धर्वस्तस्यौषधयोऽप्सुरस् ऊर्जो नाम् स इदं ब्रह्म क्षत्रं पातुता इदं ब्रह्म क्षत्रं पातुता स्वाहा ताभ्यः स्वाहा॑ सऽहितो विश्वसामा॑ सूर्यो॑ गन्धर्वस्तस्य मरीचयोऽप्सुरसं आयुवः सुषुम्नः॑ सूर्यरश्मिश्वन्द्रमा॑ गन्धर्वस्तस्य नक्षत्राण्यप्सुरसो बेकुरयो भुज्युः॑ सुपुर्णो यज्ञो॑ गन्धर्वस्तस्य दक्षिणा अप्सुरसः॑ स्तुवाः प्रजापतिर्विश्वकर्मा॑ मनो॑ (१९)

गन्धर्वस्तस्यर्ख्मान्योप्सुरसो वहय इषिरो विश्वव्यंचा वातो गन्धर्वस्तस्याऽप्तो॑ अप्सुरसो मुदा भुवनस्य पते॑ यस्य त उपरि॑ गृहा इह च॑। स नौ रास्वाज्यानि॑ रायस्पोष॑ सुवीर्य॑ संवथ्सरीणा॒ स्वस्तिम्। पुरमेष्यधिपतिर्मृत्युर्गन्धर्वस्तस्य विश्वमप्सुरसो भुवः सुक्षितिः॑ सुभूतिर्भद्रकृथ्सुवर्वान्पूर्जन्यो॑ गन्धर्वस्तस्य विद्युतो॑ अप्सुरसो रुचो दूरेहेतिरमृदयो - (२०)

मृत्युर्गन्धर्वस्तस्य प्रजा अप्सुरसो भीरुवश्चारुः॑ कृपणकाशी कामो॑ गन्धर्वस्तस्याऽप्तो॑ धयो॑ अप्सुरसः॑ शोचयन्तीर्नाम्॑ स इदं ब्रह्म क्षत्रं पातुता इदं ब्रह्म क्षत्रं पातुता स्वाहा॑ ताभ्यः॑ स्वाहा॑ स नौ भुवनस्य पते॑ यस्य त उपरि॑ गृहा इह च॑। उरु ब्रह्मणो॑ स्मै॑ क्षत्राय महि॑ शर्म यच्छु॥ (२१)

मनोऽमृदयः पद्मत्वारि॑ शब्दः॥३॥

[७]

राष्ट्रकामाय होतव्या॑ राष्ट्रं॑ वै राष्ट्रभृतो॑ राष्ट्रेणैवास्मै॑ राष्ट्रमव॑ रुचे॑ राष्ट्रमेव भवत्यात्मनै॑ होतव्या॑ राष्ट्रं॑ वै राष्ट्रभृतो॑ राष्ट्रं॑ प्रजा॑ राष्ट्रं॑ पुशव॑॑ राष्ट्रं॑ यच्छेष्ठो॑ भवति॑ राष्ट्रेणै॑ वै राष्ट्रमव॑

रुन्धे वसिष्ठः समानानां भवति ग्रामं कामाय होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभूतो राष्ट्रं संजाता राष्ट्रेणैवास्मै राष्ट्रं संजातानवं रुन्धे ग्रा- (२२)

म्यैव भंवत्यधिदेवं जुहोत्यधिदेवं एवास्मै संजातानवं रुन्धे त एनमवरुद्धा उपं तिष्ठन्ते रथमुख ओजस्कामस्य होतव्या ओजो वै राष्ट्रभूत ओजो रथ ओजस्वैवास्मा ओजोऽवं रुन्ध ओजस्व्यैव भंवति यो राष्ट्रादपभूतः स्यात्तस्मै होतव्या यावन्तोऽस्य रथः स्युस्तान्ब्रयाद्युद्धमिति राष्ट्रमेवास्मै युनक्त्या- (२३)

हुतयो वा एतस्याक्षमा यस्य राष्ट्रं न कल्पते स्वरथस्य दक्षिणं चक्रं प्रवृद्धं नाडीमभि जुहुयादाहुतीरेवास्यं कल्पयति ता अस्य कल्पमाना राष्ट्रमनुं कल्पते सङ्ग्रामे संयंते होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभूतो राष्ट्रे खलु वा एते व्यायच्छन्ते ये सङ्ग्रामः संयन्ति यस्य पूर्वस्य जुहृति स एव भंवति जयति त य सङ्ग्रामं मान्युक इध्मो (२४)

भंवत्यङ्गांरा एव प्रतिवेष्टमाना अमित्राणामस्य सेनां प्रति वेष्टयन्ति य उन्मादेत्तस्मै होतव्या गन्धर्वाप्सुरसो वा एतमुन्मादयन्ति य उन्मादयत्येते खलु वै गन्धर्वाप्सुरसो यद्राष्ट्रभूतस्तस्मै स्वाहा ताभ्यः स्वाहेति जुहोति तेनैवैनांच्छमयति नैयग्रोधु औदुम्बरु आश्वत्थः प्लाक्षु इतीध्मो भंवत्येते वै गन्धर्वाप्सुरसां गृहाः स्व एवैनां- (२५)

नायतने शमयत्यभिचरंता प्रतिलोमः होतव्याः प्राणानेवास्य प्रतीचः प्रति योति तं ततो येन केन च स्तृणुते स्वकृतु इरिणे जुहोति प्रदरे वैतद्वा अस्यै निरक्षतिगृहीतं निरक्षतिगृहीत एवैनु निरक्षत्या ग्राहयति यद्वाचः कूरं तेन वषट्करोति वाच एवैनं कूरेण प्र वृश्चति ताजगार्तिमाच्छ्रिति यस्य कामयेतान्नाद्य- (२६)

मा ददीयेति तस्य सुभायामुत्तानो निपद्य भुवनस्य पतु इति त्रणानि सं गृहीयात्प्रजापतिर्वै भुवनस्य पतिः प्रजापतिनैवास्यान्नाद्यमा दत्त इदमहम्मुष्यामुष्यायणस्यान्नाद्यः हरामीत्याहान्नाद्यमेवास्यं हरति पुद्गिरहरति पद्मा कृतवः प्रजापतिनैवास्यान्नाद्यमादायुर्तवोऽस्मा अनु प्र यच्छन्ति (२७)

यो ज्येष्ठबन्धुरपभूतः स्यात्तः स्थलेऽवसाय्य ब्रह्मौदुनं चतुःशरावं पक्षा तस्मै होतव्या वर्ष्म वै राष्ट्रभूतो वर्ष्म स्थलं वर्ष्मणैवैनं वर्ष्म समानानां गमयति चतुःशरावो भवति दिक्षवैव प्रति तिष्ठति क्षीरे भंवति रुचमेवास्मिन्दधात्युद्धरति शृतत्वाय सर्पिष्वान्भवति मेधत्वाय

चृत्वारं आर्षेयाः प्राशन्ति दिशामेव ज्योतिषि जुहोति॥ (२८)

ग्रामी युनकीधः स्व एवैनानुनादै यच्छुन्त्येकान्त्रपञ्चाशत्रा॑॥७॥

[८]

देविंका॑ निर्वपेत्प॒जाका॑म॒श्छन्दा॑सि॒ वै देविंका॑श्छन्दा॑सी॒ खलु॒ वै प्र॒जाश्छन्दौभि॒
रे॒वास्मै॒ प्र॒जाः प्र जंनयति प्रथ॒मं ध॒तारं करोति मिथ॒नी ए॒व तेन॑ करोत्यन्वेवास्मा॑ अनु॑
मतिर्मन्यते राते राका प्र सिनीवाली जंनयति प्रजास्वेव प्रजातासु कुहौ॑ वाच॑ दधात्येता॑
ए॒व निर्वपेत्प॒शुका॑म॒श्छन्दा॑सि॒ वै देविंका॑श्छन्दा॑सी॒- (२९)

व॑ खलु॒ वै प॒शव॒श्छन्दौभिरे॒वास्मै॒ प॒शून्म्र जंनयति प्रथ॒मं ध॒तारं करोति॒ प्रैव
तेन॑ वापय॒त्यन्वेवास्मा॑ अनु॑मतिर्मन्यते राते राका प्र सिनीवाली जंनयति प॒शूनेव
प्रजातान्कुहौ॑ प्रतिष्ठापयत्येता॑ ए॒व निर्वपेद्वाम॑का॑म॒श्छन्दा॑सि॒ वै देविंका॑श्छन्दा॑सी॒ खलु॒
वै ग्राम॑श्छन्दौभिरे॒वास्मै॒ ग्राम॑- (३०)

मवं रुन्धे मध्युतो ध॒तारं करोति मध्युत ए॒वैनं ग्रामस्य दधात्येता॑ ए॒व
निर्वपेऽज्ञोगामयावी॑ छन्दा॑सि॒ वै देविंका॑श्छन्दा॑सि॒ खलु॒ वा ए॒तमुभि॑ मन्यन्ते॒ यस्य॑
ज्योगामयंति॒ छन्दौभिरे॒वैनमगुदं करोति॒ मध्युतो ध॒तारं करोति॒ मध्युतो वा ए॒तस्याङ्गसु॑
यस्य॑ ज्योगामयंति॒ मध्युत ए॒वास्य॑ तेन॑ कल्पयत्येता॑ ए॒व निर- (३१)

वंपेद्यं युज्ञो नोपुनमेच्छन्दा॑सि॒ वै देविंका॑श्छन्दा॑सि॒ खलु॒ वा ए॒तं नोपं नमन्ति॑ यं
युज्ञो नोपुनमंति॑ प्रथ॒मं ध॒तारं करोति॑ मुखुत ए॒वास्मै॒ छन्दा॑सि॒ दधात्युपैनं युज्ञो नंमत्येता॑
ए॒व निर्वपेदीजानश्छन्दा॑सि॒ वै देविंका॑ युतयामानी॒ खलु॒ वा ए॒तस्य॑ छन्दा॑सि॒ य॒
ईजान॑ उत्तमं ध॒तारं करो- (३२)

त्युपरिष्टादेवास्मै॒ छन्दा॑स्ययातयामान्यवं॒ रुन्धु॑ उपैनुमत्तरो॒ युज्ञो॑ नंमत्येता॑ ए॒व
निर्वपेद्यं॒ मेधा॑ नोपुनमेच्छन्दा॑सि॒ वै देविंका॑श्छन्दा॑सि॒ खलु॒ वा ए॒तं नोपं नमन्ति॑
यं॒ मेधा॑ नोपुनमंति॑ प्रथ॒मं ध॒तारं करोति॑ मुखुत ए॒वास्मै॒ छन्दा॑सि॒ दधात्युपैनं॒ मेधा॑
नंमत्येता॑ ए॒व निर्वपे- (३३)

द्रुक्काम॑श्छन्दा॑सि॒ वै देविंका॑श्छन्दा॑सी॒ खलु॒ वै रुक्षन्दौभिरे॒वास्मि॑न्त्रुच॒॑ दधाति॑
क्षीरे॑ भवन्ति॑ रुच॑मेवास्मिन्दधति॑ मध्युतो ध॒तारं करोति॑ मध्युत ए॒वैनं॑ रुचो॑ दधाति॑ गायुत्री॑

वा अनुमतिस्त्रिष्टुप्राका जगती सिनीवाल्यं नुष्टुप्कुहूर्धाता वंषद्वारः पूर्वपुक्षो राकाऽपरपुक्षः कुहूरमावास्यां सिनीवाली पौर्णमास्यनुमतिश्वन्द्रमां धाताऽष्टौ (३४)

वसंवोऽष्टाक्षरा गायुच्येकादशा रुद्रा एकादशाक्षरा त्रिष्टुष्टादशादित्या द्वादशाक्षरा जगती प्रजापतिरनुष्टुप्याता वंषद्वार एतद्वै देविकाः सर्वाणि च छन्दांसि सर्वांश्च देवता वंषद्वारस्ता यथसुह सर्वा निर्वपेदीश्वरा एनं प्रदहो द्वे प्रथमे निरुप्य धातुस्तृतीयं निर्वपेत्तथै एवोत्तरे निर्वपेत्तथैनं न प्र दहन्त्यथो यस्मै कामाय निरुप्यन्ते तमेवाऽभिरुपाऽऽप्रोति॥ (३५)

पुशुकांमङ्गल्न्दांसि वै देविकाश्चन्दांसि ग्रामङ्गल्पयत्येता एव निरुत्तमयातारं करोति मेधा नमत्येता एव निर्वपेदौ दंहन्ति नवं च॥
देविका: प्रजाकामे मिथुनी पशुकामा॥७॥ [९]

वास्तोप्यते प्रतिं जानीह्यस्मान्थस्वावेशो अनमीवो भंवा नः। यत्त्वेमहे प्रति तत्रो जुषस्व शं न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे। वास्तोप्यते शाग्मया सःसदां ते सक्षीमहि रण्वया गातुमत्यां। आवः क्षेमं उत योगे वरं नो यूयं पात स्वस्तिभिः सदां नः। यथसायं प्रांतरग्रिहोत्रं जुहोत्याहुतीष्टुका एव ता उपं धत्ते (३६)

यजमानोऽहोरात्राणि वा एतस्येष्टका य आहिताग्निर्यथायं प्रांतर्जुहोत्यहोरात्राण्येवाऽस्त्वेष्टकाः कृत्वोपं धत्ते दशं समानत्रं जुहोति दशाक्षरा विराङ्गुराजंमेवाऽस्त्वेष्टकां कृत्वोपं धत्तेऽथो विराज्येव यज्ञमाप्नोति चिर्यश्चित्योऽस्य भवति तस्माद्यत्र दशोपित्वा प्रयाति तद्यज्ञवास्त्ववास्त्वेव तद्यत्ततोऽवर्चीनं (३७)

रुद्रः खलु वै वास्तोप्यतिर्यदहुत्वा वास्तोप्यतीयं प्रयायाद्वुद्र एनं भूत्वाऽग्निरनुत्थाय हन्याद्वास्तोप्यतीयं जुहोति भागधेयैनैवैनं शमयति नार्तिमार्च्छीति यजमानो यद्युक्ते जुहुयाद्यथा प्रयाते वास्तावाहुतिं जुहोति तावगेव तद्यदयुक्ते जुहुयाद्यथा क्षेमं आहुतिं जुहोति तावगेव तदहुतमस्य वास्तोप्यतीयं स्प्याद् (३८)

दक्षिणो युक्तो भवति सुव्योऽयुक्तोऽथ वास्तोप्यतीयं जुहोत्युभयमेवाकरपरिवर्गमेवैनं शमयति यदेकया जुहुयाद्विहोमं कुर्यात्पुरोनुवाक्यामनूच्यं याज्यया जुहोति सदेवत्वाय यद्युत आदध्याद्वुद्रं गृहानन्वारोहयेद्यदवक्षाणान्यसं प्रक्षाप्य प्रयायाद्यथा यज्ञवेशसं वाऽदहनं वा तावगेव तदयं ते योनिरक्तत्विय इत्युरण्योः सुमारोहय- (३९)

त्येष वा अग्नेर्योनि: स्व एवैनं योनौ सुमारोहयुत्यथो खल्वाहुर्यदरण्योः समारूढो नश्येदुदस्याग्निः सीदेत्पुनराधेयः स्यादिति या तैः अग्ने यज्ञियां तनुस्तयेह्या रोहेत्यात्मसुमारोहयते यज्ञमानो वा अग्नेर्योनि: स्वायामेवैनं योन्याऽसुमारोहयते॥ (४०)

धृतेऽवृचीनङ्क स्यास्तुमग्नेहयति पञ्चत्वारि॒शब्दः ५॥

[१०]

त्वमग्ने बृहद्वयो दधासि देव दाशुषेऽ। कुविर्गृहपतिर्युवां॥ हृव्यवाडग्निरजरः पिता नौ विभुर्विभावां सुदृशीको अस्मे। सुग्राहुपत्याः समिषो दिदीद्यस्मद्विद्युख्समिंसीहि श्रवाऽस्मि। त्वं चं सोम नो वशो जीवातुं न मंरामहे। प्रियस्तोत्रो वनस्पतिः। ब्रह्मा देवानां पदवीः कंवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो गृंधाणाऽङ्क स्वर्धितिर्वनानाऽसोमः (४१)

पुवित्रमत्येति रेभन्नां। आ विश्वदेवऽ सत्यति॒ सूक्तैरुद्या वृणीमहे। सुत्यसंव॒ सवितारम्॥ आ सुत्येन रजसा वर्तमानो निवेशयन्नमृतं मर्त्यं च। हिरण्ययेन सविता रथेना देवो याति भुवना विपश्यन्न। यथा नो अदितिः करत्पश्चै नृभ्यो यथा गवै। यथा तोकायं रुद्रियम्। मा नस्तोके तनये मा नु आयुषि मा नो गोषु मा (४२)

नो अश्वेषु रीरिषः। वीरान्मा नौ रुद्र भामितो वर्धीरुविष्मन्तो नमसा विधेम ते। उद्प्रुतो न वयो रक्षमाणा वावदतो अभ्रियस्येव घोषाः। गिरिभ्रजो नोर्मयो मदन्तो बृहस्पतिमन्यका अनावन्न। हृसैरिव सखिभिर्विवदद्विरशमन्मयानि नहना व्यस्यन्न। बृहस्पतिरभि कनिकद्वा उत प्रास्तौदुच्च विद्वा॒ अंगायत्। एन्द्र सानुसिं॒ रुयि॒ (४३)

सुजित्वानः सदासहम्। वर्णिष्ठमृतये भरा। प्र संसाहिषे पुरुहूत शत्रुङ्ग्येष्टस्ते शुष्म इह रातिरस्तु। इन्द्रा भरु दक्षिणेन वसौनि पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम्। त्वं सुतस्य पीतये सुद्यो वृद्धो अंजायथाः। इन्द्र ज्यैष्याय सुक्रतो। भुवस्त्वमिन्द्र ब्रह्मणा महान्भुवो विश्वेषु सवनेषु यज्ञियः। भुवो नृङ्क्ष्यौलो विश्वस्मिन्भरे ज्येष्ठश्च मत्रो (४४)

विश्वचरणे। मित्रस्य चरणीधृतः श्रवो देवस्य सानुसिम्। सत्यं चित्रश्रवस्तमम्। मित्रो जनान् यातयति प्रजानमित्रो दोधार पृथिवीमुत द्याम्। मित्रः कृष्णर्नीमिषाभि चष्टे सुत्यायं हृव्यं घृतवद्विधेम। प्र स मित्र मर्तो अस्तु प्रयस्वान् यस्त आदित्य शिक्षति ब्रुतेन। न हन्यते न जीयते त्वोतो नैनमङ्को अशजोत्यन्तितो न दूरात्। य- (४५)

चिद्धि ते विशो यथा प्रदेव वरुण ब्रतम्। मिनीमसि द्यविंद्यवि। यत्किं चेदं वरुण दैव्ये जनेऽभिद्रोहं मनुष्याश्वरामसि। अचित्ती यत्तव धर्मा युयोपि मा नस्तस्मादेनसो देव रीरिषः। कित्तवासो यद्विरिपुर्न दीवि यद्वा घा सत्यमुत यन्न विद्वा। सर्व ता वि ष्य शिथिरेव देवाथां ते स्याम वरुण प्रियासः॥ (४६)

सोमो गोपु मा गुणि मत्रो यच्छिथिग सुप्त चं॥६॥ [११]

वि वा एतस्याऽस वायो हृमे वै वित्तश्चिन्निरूतानां देवा वा अन्यात्तानानृतापाइष्टकामाय देविका वास्तोण्णते त्वमग्ने वृहदेकादश॥११॥

वि वा एतस्येत्याह मृत्युर्गच्छ्वौऽव रुन्धे मध्यतस्त्वमग्ने वृहथद्वत्वारिष्ठशत्॥५६॥

वि वा एतस्य प्रियासः॥

हरिः ॐ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां तृतीयकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः समाप्तः॥ ३-४॥

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः॥

पूर्णा पश्चादुत पूर्णा पुरस्तादुन्मध्यतः पौर्णमासी जिंगाया। तस्यां देवा अधि संवसन्त उत्तमे नाकं इह मांदयन्ताम्। यत्ते देवा अदंधुर्भागधेयमांवास्ये संवसन्तो महित्वा। सा नौ यज्ञं पिपृहि विश्वारे रुयिं नौ धेहि सुभगे सुवीरम्। निवेशंनी सुङ्गमनी वसूनां विश्वा रुपाणि वसून्यावेशयन्ती। सुहुस्तुपोषः सुभगा रराणा सा नु आ गुन्वर्चसा (१)

संविदाना। अर्गीषोमौ प्रथमौ वीर्येण वसूनुद्रानांदित्यानिह जिन्वतम्। माध्यः हि पौर्णमासं जुषेथां ब्रह्मणा वृद्धौ सुकृतेन सातावथास्मभ्यः सहवीराः रुयिं नियच्छतम्। आदित्याश्वाङ्गिरसश्वाग्नीनादधत् ते दर्शपूर्णमासौ प्रैफसन्तेषामङ्गिरसां निरुतः हविरासीदधाऽऽदित्या एतौ होमावपश्यन्तावजुहवुस्ततो वै ते दर्शपूर्णमासौ (२)

पूर्व आऽलभन्त दर्शपूर्णमासावालभेमान एतौ होमौ पुरस्ताज्ञहयाथ्साक्षादेव दर्शपूर्णमासावा लभते ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै दर्शपूर्णमासावालभेत य एनयोरनुलोमं च प्रतिलोमं च विद्यादित्यमावास्योया ऊर्ध्वं तदनुलोमं पौर्णमास्ये प्रतीचीनं तत्प्रतिलोमं यत्पौर्णमासीं पूर्वामालभेत प्रतिलोममेनावा लभेतुमुमंपूक्षीयमाणमन्वपं (३)

क्षीयेत सारस्वतौ होमौ पुरस्ताज्ञहयादमावास्या वै सरस्वत्यनुलोममेवैनावा लभते-उमुमाप्यायमानमन्वा प्यायत आग्नावैष्णवमेकादशकपालं पुरस्तान्निवपेष्यसरस्वत्यै चरुः सरस्वते द्वादशकपालं यदाग्नेयो भवत्यग्निर्वै यज्ञमुखं यज्ञमुखमेवद्विं पुरस्ताद्वत्ते यद्वैष्णवो भवति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेवारभ्य प्रतंनुते सरस्वत्यै चरुर्भवति सरस्वते द्वादशकपालो-उमावास्या वै सरस्वती पूर्णमासः सरस्वान्तावेव साक्षादा रभत क्रम्भोत्याभ्युः द्वादशकपालः सरस्वते भवति मिथुनत्वाय प्रजात्यै मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्धै॥ (४)

वर्चसा वै ते दर्शपूर्णमासावपं तनुते सरस्वत्यै पश्चविश्वातिश्च॥ ४॥

[४]

ऋषयो वा इन्द्रं प्रत्यक्षं नापश्यन्तं वसिष्ठः प्रत्यक्षमपश्यथ्सोऽब्रवीद्वाह्यं ते वक्ष्यामि यथा त्वत्पुरोहिताः प्रजाः प्रजनिष्यन्तेऽथ मेतरेभ्युः ऋषिभ्यो मा प्र वौच इति तस्मा एतान्धस्तोमंभागानब्रवीत्ततो वसिष्ठपुरोहिताः प्रजाः प्राजायन्त तस्माद्वासिष्ठो ब्रह्मा कार्यः

प्रैव जायते रुश्मिरसि क्षयाय त्वा क्षयं जिन्वे- (५)

त्यांह देवा वै क्षयो देवेभ्य एव यज्ञं प्राऽऽहु प्रेतिरसि धर्माय त्वा धर्मं जिन्वेत्याह मनुष्यां वै धर्मो मनुष्येभ्य एव यज्ञं प्राऽऽहान्वितिरसि दिवे त्वा दिवं जिन्वेत्याहैभ्य एव लोकेभ्यौ यज्ञं प्राऽऽहं विष्टम्भोऽसि वृष्ट्यै त्वा वृष्टि जिन्वेत्याहृ वृष्टिमेवावं (६)

रुन्धे प्रवास्यनुवासीत्याह मिथुनत्वायोशिगंसि वसुभ्यस्त्वा वसूजिन्वेत्याहाष्टौ वसंव एकांदश रुद्रा द्वादशाऽऽदित्या एतावन्तो वै देवास्तेभ्य एव यज्ञं प्राऽऽहौजोऽसि पितृभ्यस्त्वा पितृजिन्वेत्याह देवानेव पितृननु सं तनोति तन्तुरसि प्रजाभ्यस्त्वा प्रजा जिन्वे- (७)

त्यांह पितृनेव प्रजा अनु सं तनोति पृतनाषाढसि पशुभ्यस्त्वा पशूजिन्वेत्याह प्रजा एव पशूननु सं तनोति रेवदस्योषधीभ्यस्त्वौषधीर्जिन्वेत्याहौषधीष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयत्यभिजिदसि युक्तग्रावेन्द्राय त्वेन्द्रं जिन्वेत्याहाभिजित्या अधिपतिरसि प्राणाय त्वा प्राणं (८)

जिन्वेत्याह प्रजास्वेव प्राणान्दधाति त्रिवृदसि प्रवृद्सीत्याह मिथुनत्वायं सऽरोहोऽसि नीरोहोऽसीत्याहृ प्रजात्यै वसुकोऽसि वेष्टश्रिरसि वस्यष्टिरसीत्याहृ प्रतिष्ठित्यै॥ (९)

जिन्वेत्यवं प्रजा जिन्व प्राणजिन्वशब्दं ॥५॥

[२]

अग्निनां देवेन पृतना जयामि गायत्रेण छन्दसा त्रिवृता स्तोमैन रथन्तरेण साम्ना वषद्वारेण वज्रेण पूर्वजान्प्रातुव्यानधरान्पादयाम्यवैनान्बाधे प्रत्यैनान्नुदेऽस्मिक्षयेऽस्मिन्मूर्मिलोके योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो विष्णोः क्रमेणात्यैनान्क्रामामीन्द्रेण देवेन पृतना जयामि त्रैष्टुभेनु छन्दसा पश्चदशेनु स्तोमैन बृहता साम्ना वषद्वारेण वज्रेण (१०)

सहजान् विश्वैभिर्देवेभिः पृतना जयामि जागतेन छन्दसा सप्तदशेन स्तोमैन वामदेव्येन साम्ना वषद्वारेण वज्रेणापरजानिन्द्रेण सुयुजो वयः सांसुद्याम् पृतन्युतः। ग्रन्तो वृत्राण्यप्रति। यत्ते अग्ने तेजस्तेनाहं तेजस्वी भूयासं यत्ते अग्ने वर्चस्तेनाहं वर्चस्वी भूयासं यत्ते अग्ने हरस्तेनाहः हरस्वी भूयासम्॥ (११)

बृहता साम्ना वषद्वारेण वज्रेण पद्मत्वारित्वाच्च॥२॥

[३]

ये देवा यज्ञहनौ यज्ञमुषः पृथिव्यामध्यासंते। अग्निर्मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतौ वयम्। आगन्म मित्रावरुणा वरेण्या रात्रीणां भागो युवयोर्यो अस्ति। नाकं गृह्णानाः सुकृतस्य लोके तृतीये पृष्ठे अधि रोचने दिवः। ये देवा यज्ञहनौ यज्ञमुषोऽन्तरिक्षेऽध्यासंते। वायुर्मा

तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतौ वृयम्। यास्ते रात्रीः सवितर्- (१२)

देव॑यानीरन्तुरा द्यावा॒पृथि॒वी वि॒यन्ति॑। गृहैश्च सर्वैः प्रजया॒ न्वग्रे॒ सुवो॒ रुहाणास्तरता॒ रजा॑सि॑। ये देवा यंज्ञहनो॑ यज्ञमुषो॑ दिव्यध्यासंते॑। सूर्यो॑ मा॑ तेभ्यो॑ रक्षतु गच्छेम सुकृतौ॑ वृयम्। येनेन्द्राय॑ सुमभरः॑ पया॑स्युत्तमेन॑ हुविषां॑ जातवेदः। तेनांग्रे॑ त्वमुत॑ वर्धये॒मः॑ संज्ञातानाऽङ् श्रैष्ठ्य॑ आ॑ धै॒द्येनम्। यज्ञहनो॑ वै देवा यंज्ञमुषः॑ (१३)

सन्ति॑ त एषु॑ लोकेष्वासत॑ आदांना॑ विमन्थाना॑ यो॑ ददाति॑ यो॑ यज्ञते॑ तस्या॑। ये देवा॑ यंज्ञहनः॑ पृथि॒व्यामध्यासंते॑ ये अन्तरिक्षे॑ ये दिवीत्याहैमानेव॑ लोकाऽस्तीत्वा॑ सगृहः॑ सपंशु॑ सुवर्गं॑ लोकमेत्यप॑ वै सोमैनेजानाहैवताश्च॑ यज्ञश्च॑ क्रामन्त्याग्नेयं॑ पश्चकपालमुदवसानीयं॑ निर्वपेदुग्गिः॑ सर्वा॑ देवता॑ः (१४)

पाङ्गो॑ यज्ञो॑ देवता॑श्चैव॑ यज्ञं॑ चाव॑ रुच्ये॑ गायत्रो॑ वा॑ अग्निर्गाय॑युत्रछन्दास्तं॑ छन्दसा॑ व्यर्धयति॑ यत्पश्चकपालं॑ करोत्यष्टाकंपालः॑ कार्योऽष्टाक्षरा॑ गायत्री॑ गायत्रोऽग्निर्गाय॑युत्रछन्दः॑ स्वेनैवैन॑ छन्दसा॑ समर्धयति॑ पङ्गो॑ याज्यानुवाक्ये॑ भवतः॑ पाङ्गो॑ यज्ञस्तेनैव॑ यज्ञान्नैति॑॥ (१५)

सुवितर्देवा॑ यंज्ञमुषः॑ सर्वा॑ देवताऽस्तिर्वच्चारिः॑शब्दः॑॥ [४]

सूर्यो॑ मा॑ देवो॑ देवेभ्यः॑ पातु॑ वायुरन्तरिक्षाद्यजंमानोऽग्निर्मा॑ पातु॑ चक्षुषः। सक्षु॑ शूषु॑ सवितर्विश्वचरण॑ एतेभिः॑ सोम॑ नामभिर्विधेम॑ ते॑ तेभिः॑ सोम॑ नामभिर्विधेम॑ ते॑। अहं॑ परस्ताद्दहमवस्ताद्दहं॑ ज्योतिषा॑ वि॑ तमो॑ ववारा॑। यदन्तरिक्षं॑ तदु॑ मे॑ पिताभूदहः॑ सूर्यमुभयतो॑ ददरशाहं॑ भूयासमुत्तमः॑ संमानानाऽ- (१६)

मा॑ संमुद्रादाऽन्तरिक्षात्प्रजापतिरुदयिं॑ च्यावयातीन्दः॑ प्र स्नौतु॑ मुरुतौ॑ वर्षयन्तून्त्रम्भय॑ पृथि॒वीं॑ भिन्नद्वादं॑ दिव्यं॑ नभः। उद्ग्रो॑ दिव्यस्य॑ नो॑ देहीशानो॑ वि॑ सृजा॑ दृतिम॑। पश्वावो॑ वा॑ एते॑ यदादित्य॑ एष॑ रुद्रो॑ यदुग्निरोषधीः॑ प्रास्याम्नावादित्यं॑ जुहोति॑ रुद्रादेव॑ पशूनन्तर्दधात्यथो॑ ओषधीव्वेव॑ पशून् (१७)

प्रतिष्ठापयति॑ कुविर्जस्य॑ वि॑ तनोति॑ पन्थां॑ नाकस्य॑ पृष्ठे॑ अधि॑ रोचने॑ दिवः। येन॑ हृव्यं॑ वहसि॑ यासि॑ दूत॑ इतः॑ प्रचेता॑ अमुतः॑ सर्वीयान्। यास्ते॑ विश्वाः॑ सुमिधुः॑ सन्त्यग्रे॑ याः॑ पृथि॒व्यां॑ बरहिषि॑ सूर्ये॑ याः। तास्ते॑ गच्छन्त्वाहृतिं॑ घृतस्य॑ देवायते॑ यजंमानाय॑ शर्म॑। आशासानः॑ सुवीर्यं॑ रायस्पोषुङ्गु॑ स्वश्चियम्। बृहस्पतिना॑ राया॑ स्वगाकृतो॑ मह्यु॑ यजंमानाय॑

तिष्ठ॥ (१८)

सुमानानामोर्पीच्युव पशून्मह्यं यज्मानायैकंश्च॥ ३ ॥

[५]

सं त्वा नह्यामि पर्यंसा घृतेन् सं त्वा नह्याम्युप ओर्पीभिः। सं त्वा नह्यामि प्रजयाऽहम् द्य सा दीक्षिता संनवो वाजम् स्मे। प्रैतु ब्रह्मण्स्पली वेदिं वर्णन सीदतु। अथाहमनुकामिनी स्वे लोके विशा इह। सुप्रजसस्त्वा वृयः सुपलीरूपं सेदिम। अग्ने सपलदं भन्मदव्यासो अदाम्यम्। इमं वि ष्यामि वरुणस्य पाशं (१९)

यमबन्धीत सविता सुकेतः। धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोके स्योन मै सुह पत्या करोमि। प्रेह्युदेह्युतस्य वामीरन्वग्निस्तेज्ञं नयत्वदितिर्मध्यं ददता रुद्रावसृष्टाऽसि युवा नाम मा मा हि सीर्वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यो विश्वेभ्यो वो देवेभ्यः पत्रेजनीर्गृह्णामि यज्ञाय वः पत्रेजनीः सादयामि विश्वस्य ते विश्वावतो वृष्णियावतुस्- (२०)

तवाग्ने वामीरनु सन्दृशि विश्वा रेताऽसि धिषीयागं देवान् यज्ञो नि देवीर्देवेभ्यौ यज्ञमशिषत्रस्मिन्न्युन्वति यज्मान आशिषः स्वाहाकृताः समुद्रेष्टा गंभूर्वर्मा तिष्ठताऽनु। वातस्य पत्मन्त्रिड ईडिताः॥ (२१)

पाशं वृष्णियावतस्त्रिःशाच्च॥ ३ ॥

[६]

वषद्वारो वै गायत्रियै शिरोऽच्छिन्तस्यै रसः परापत्तस्म पृथिवीं प्राविशथस खंदिरो- ऽभवद्यस्य खादिरः सुवो भवति छन्दसामेव रसेनाव द्यति सरसा अस्याऽहुतयो भवन्ति तृतीयस्यामितो दिवि सोम आसीत्तं गायत्र्याहरूतस्य पूर्णमच्छिद्यत् तत्पर्णोऽभवत्तत्पूर्णस्य पर्णत्वं यस्य पर्णमर्यो जुहूर्- (२२)

भवति सौम्या अस्याऽहुतयो भवन्ति जुषन्ते ऽस्य देवा आहुतीर्देवा वै ब्रह्मन्नवदन्त तत्पर्ण उपाशृणोथसुश्रवा वै नाम यस्य पर्णमर्यो जुहूर्भवति न पापः श्लोकः शृणोति ब्रह्म वै पर्णो विष्मरुतोऽन्नं विष्मरुतोऽश्वत्थो यस्य पर्णमर्यो जुहूर्भवत्याश्वत्थ्युपभृद्वस्त्रणवान्नमवरुन्धेऽथो ब्रह्मै- (२३)

व विश्यध्यूहति राष्ट्रं वै पर्णो विडश्वत्थो यत्पर्णमर्यो जुहूर्भवत्याश्वत्थ्युपभृद्वस्त्रमेव विश्यध्यूहति प्रजापतिर्वा अंजुहोथ्सा यत्राऽहुतिः प्रत्यतिष्ठत्तो विकङ्कृत उदत्तिष्ठत्तोः प्रजा असृजत यस्य वैकङ्कृती ध्रुवा भवति प्रत्येवास्याऽहुतयस्तिष्ठन्त्यथो प्रैव जायत

एतद्वै सुचा॑ रूपं यस्यैव रूपाः सुचो भवन्ति सर्वाण्येवैन॑ रूपाणि पशूनामुपं तिष्ठन्ते नास्यापरूपमात्मज्ञायते॥ (२४)

जुहुरथो ब्रह्मं सुचा॑ सुमदंश च॥३॥

[७]

उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं गृह्णामि दक्षाय दक्षवृथे रातं देवेभ्योऽग्निजिह्वेभ्यस्त्वर्तायुभ्यु इन्द्रज्येष्टेभ्यो वरुणराजभ्यो वातापिभ्यः पर्जन्यात्मभ्यो दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्ये त्वाऽपैन्द्र द्विष्टो मनोऽप जिज्यासतो जग्ध्यप यो नौ-ज्रातीयति तं जाहि प्राणायं त्वाऽपानायं त्वा व्यानायं त्वा सते त्वाऽसते त्वाऽन्यस्त्वौषधीभ्यो विश्वैभ्यस्त्वा भूतेभ्यो यतः प्रजा अक्खिद्रा अजायन्त तस्मै त्वा प्रजापतये विभूदाङ्गे ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं जुहोमि॥ (२५)

ओषधीभ्यश्वर्तुर्दश च॥१॥

[८]

यां वा अध्वर्युश्च यजमानश्च देवतामन्तरितस्तस्या आ वृश्येते प्राजापत्यं दंधिग्रहं गृहीयात्प्रजापतिः सर्वा देवता॑ देवता॑भ्य एव नि हुंवाते ज्येष्ठो वा एष ग्रहाणां यस्यैष गृह्यते ज्येष्ठयमेव गंच्छति सर्वासां वा एतद्वेवताना॑ रूपं यदेष ग्रहो यस्यैष गृह्यते सर्वाण्येवैन॑ रूपाणि पशूनामुपं तिष्ठन्त उपयामगृहीतो- (२६)

असि प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं गृह्णामीत्याहु ज्योतिरेवैन॑ समानानां करोत्यग्निजिह्वेभ्यस्त्वर्तायुभ्यु इत्याहृतावतीर्वे देवतास्ताभ्यं एवैन॑ सर्वाभ्यो गृह्णात्यपैन्द्र द्विष्टो मनु इत्याहु भ्रातृव्यापनुत्यै प्राणायं त्वाऽपानायु त्वेत्याहु प्राणानेव यजमाने दधाति तस्मै त्वा प्रजापतये विभूदाङ्गे ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं जुहोमी- (२७)

त्याह प्रजापतिः सर्वा देवताः सर्वाभ्य एवैन॑ देवता॑भ्यो जुहोत्याज्यग्रहं गृहीयात्तेजस्कामस्य तेजो वा आज्यं तेजस्येव भवति सोमग्रहं गृहीयाद्ब्रह्मवर्चसकामस्य ब्रह्मवर्चुसं वै सोमो ब्रह्मवर्चस्येव भवति दधिग्रहं गृहीयात्पशुकामस्योगर्वे दध्युर्कर्पशवं ऊर्जवास्मा ऊर्जं पशूनवं रुन्धे॥ (२८)

उपयामगृहीतो जुहोमि त्रिचत्वारिंशत्त्र्यच्च॥३॥

[९]

त्वे क्रतुमपि वृञ्जन्ति विश्वे द्विर्यदेते त्रिभवन्त्यूमाः। स्वादोः स्वादीयः स्वादुनां सृजासमतं ऊषु मधु मधुनाऽभि योधि। उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते

योनिः प्रजापतये त्वा। प्राणग्रुहान्यृह्लात्येतावद्वा अस्ति यावदेते ग्रहाः स्तोमाश्छन्दाऽसि पृष्ठानि दिशो यावदेवास्ति त- (२९)

दवं रुन्धे ज्येष्ठा वा एतान्ब्राह्मणाः पुरा विदामकृत्स्मात्तेषाः सर्वा दिशोऽभिजिता अभूत्वन् यस्यैते गृह्यन्ते ज्यैष्यमेव गच्छत्यभि दिशो जयति पश्च गृह्यन्ते पश्च दिशः सर्वास्वेव दिक्ष्वृद्धुवन्ति नवंनव गृह्यन्ते नव वै पुरुषे प्राणाः प्राणानेव यजमानेषु दधति प्रायुणीये चोदयनीये च गृह्यन्ते प्राणा वै प्राणग्रुहाः (३०)

प्राणैरेव प्रयन्ति प्राणेरुद्यन्ति दशमेऽहन्गृह्यन्ते प्राणा वै प्राणग्रुहाः प्राणेभ्यः खलु वा एतत्प्रजा यन्ति यद्वामदेव्यं योनेश्यवते दशमेऽहन्वामदेव्यं योनेश्यवते यद्वशमेऽहन्गृह्यन्ते प्राणेभ्यं एव तत्प्रजा न यन्ति॥ (३१)

तत्प्राणग्रुहाः सुसत्रिःशब्दः ३॥

[१०]

प्र देवं देव्या धिया भरता जातवेदसम्। हृव्या नौ वक्षदानुषक्। अयमुष्य प्र देवयुरहोता यज्ञाय नीयते। रथो न योरभीवृतो घृणीवाश्वेतति त्मना। अयमग्निरुप्यत्यमृतादिव जन्मनः। सहस्रश्चिथ्सर्हीयां देवो जीवातवे कृतः। इडायास्त्वा पुदे वृयं नाभा पृथिव्या अधिं। जातवेदो नि धीमुद्घग्ने हृव्याय वोढँवे। (३२)

अग्ने विश्वेभिः स्वनीक देवैरुर्णावन्तं प्रथमः सौद योनिम्। कुलायिनं घृतवंतं सवित्रे यज्ञं नय यजमानाय साधु। सीदं होतः स्व उ लोके चिकित्वान्थ्सादयो यज्ञं सुकृतस्य योनौ। देवावीर्देवान् हृविषां यजास्यग्ने बृहद्यजमाने वयो धाः। नि होतो होतुषदेने विदानस्त्वेषो दीदिवा अंसदथसुदक्षः। अदंव्रतप्रमतिर्वसिष्ठः सहस्रं भरः शुर्चिजिह्वे अग्निः। त्वं दूतस्त्व- (३३)

मु नः परस्पास्त्वं वस्य आ वृषभं प्रणेता। अग्ने तोकस्य नुस्तनै तु नूनामप्रयुच्छन्दीद्यद्वोधि गोपाः। अभि त्वा देव सवितरीशानं वार्याणाम्। सदावन्मागमीमहे। महीद्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञं मिमिक्षताम्। पिपृतां नौ भरीमभिः। त्वामग्ने पुष्करादध्यर्थवृनिरमन्थता। मूर्धो विश्वस्य वाघतः। तमु (३४)

त्वा दुध्यङ्गःभिः पुत्र ईधे अर्थर्वणः। वृत्रहणं पुरन्दरम्। तमु त्वा पाथ्यो वृषा समीधे दस्युहन्तमम्। धनञ्जयः रणेरणे। उत ब्रुवन्तु जन्तव उदग्निर्वृत्रहाजन्ति। धनञ्जयो रणेरणे।

आ य॑ हस्ते न खादिन्॒ शिशुं॒ जातं न बिन्नति। विशाम॒ग्रिं॒ स्वं॒धरम्। प्र देवं॒ देवर्वीतये॒ भरता॒ वसुवित्तमम्। आ स्वे योनौ॒ नि॒ षोदतु। आ (३५)

जातं जातवैदसि प्रिय॑ शिशीतातिंथिम्। स्योन आ गृहपतिम्। अुग्निनाऽग्निः समिध्यते कुविर्गृहपतिर्युवा॑। हृव्यवाङ्मुहौस्यः। त्वं॑ ह्यंगे अुग्निना॒ विप्रो॒ विप्रेण॒ सन्ध्सुता। सखा॒ सख्या॑ समिध्यसौ॑। तं मर्जयन्त सुक्रतुं॑ पुरोयावानमाजिषु। स्वेषु॑ क्षयेषु॑ वाजिनम्। यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि॑ धर्माणि प्रथमान्यासन्। ते हु॑ नाकं॑ महिमानः॑ सचन्ते॑ यत्र पूर्वे॑ साध्याः॑ सन्ति॑ देवाः॥ (३६)

वोढंवे दूतस्त्वन्तमु॒ सीदुत्वा॒ यत्रं॒ चृत्वारि॒ च॥५॥ [११]

पूर्णर्षयेऽग्निना॒ ये देवाः॑ सूर्यो॑ मा॑ सन्त्वा॑ नन्धामि॑ वपद्माः॑ स खंदिर॑ उपयामगृहीतोऽसि॑ यां॑ वै॑ त्वे॑ क्रतुं॑ प्र देवमेकांदश॥११॥
पूर्णा॑ संहुजान्तवांगे॑ प्राणेत्रव॑ पद्मिं॑शत्॥३६॥
पूर्णा॑ सन्ति॑ देवाः॥

हरिः॑ ॐ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां॑ तृतीयकाण्डे॑ पञ्चमः॑ प्रश्नः॑ समाप्तः॥३-५॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां॑ तृतीयकाण्डः॑ समाप्तः॥३॥

